

STONSKE UTVRDE

LUKŠA BERITIĆ

U V O D

Najveći i jedan od najinteresantnijih starih tvrđavnih kompleksa u našoj državi jest Ston. Taj jedinstveni fortifikacijski sklop sastoji se iz velikog zida, koji se proteže uz Stonsku prevlaku od jednog do drugog zaljeva, gradskih zidina, koje opasuju Mali Ston i zidina, koje okružuju grad Ston, i onih, koje ga spajaju sa tvrđavom navrh brda Pozvizza. Nad Malim Stonom je tvrđava Koruna, a pred gradom Stonom tvrđava zvana Veliki kaštio. Od te tvrđave išao je zid uz more do male kule zvane Bat i zatvarao stonska solila s istočne strane. Taj posljednji zid je davno nestao, jer ga ni u katastralnim planovima iz godine 1837. ne nalazimo, a u tom su planu ucrtani svi ostali zidovi.

U tom su dakle kompleksu dva mala obzidana gradića i tri jake tvrđave, što je opet sve povezano zidinama. Sveukupna duljina zidina iznosi oko 4.5 km.

Nažalost, veći dio tih zidina je oštećen, i to mnogo manje od zuba vremena nego od ljudskih ruku, jer su se od 1874. upotrebljavale za kamenolom. U samom gradu Stonu porušen je, tobože radi saniranja malarije, veći dio južnog i istočnog gradskog zida, a u Malom Stonu smanjena je njihova visina, navodno na savjet jednog liječnika za jedne epidemije tifusa.

Dok je kompleks bio cjelokupan, osim navedenih velikih tvrđava, bile su zidine i tvrđave flankirane sa 10 okruglih i 31 četverouglastom kulom i s jednim četverouglastim i 6 polukružnih bastiona. Grad Ston imao je dvojna gradska vrata, a Mali Ston četvora. Na davno nestalom zidu kod solila bila su također jedna gradska vrata, t. zv. vrata od Ponte.

Izgradnja tih utvrđenja započeta je odmah pošto su Dubrovčani dobili povelje o ustupanju Pelješca i Stona od bosanskog bana Stjepana i od cara Dušana, t. j. godine 1333. Izgradnja tih zidina, uključivši i nadogradnje, pojačavanja i usavršavanja prema razvitku artilerije, trajala je preko tri stoljeća.

Prema običaju starih Dubrovčana ni u Stonu se nije pri usavršavanju i pojačavanju rušilo staro, već novo samo nadodavalo, tako da Ston ima sačuvanih dijelova zidina iz prve polovine XIV. stoljeća. Ipak je sve to tako udešeno i prilagođeno jedno drugomu, da bi, da su u cijelosti sačuvane te utvrde, kakve su bile do 1874., mogle stati uz bok glasovitom Carcasone u Francuskoj.

Ako bi se Ston obnovio, kao što je u prošlom stoljeću obnovljen Carcasone, kod kojeg, možemo slobodno reći da ima barem 50% imitiranoga, u Stonu ne bi trebalo ništa imitirati, već postojeće popraviti i srušene dijelove, i to cca. 20% obnoviti prema postojećim temeljima, planovima i opisu.

Grad Ston je i urbanistički spomenik XIV. stoljeća. On je najpravičnije građeni stari grad u našoj državi, te ide u malobrojne t. zv. idealne gradove u Evropi, kod kojih je najprije izrađen regulacijski plan, a istom onda izgrađeno naselje.

O tom znamenitom kulturno-historijskom i urbanističkom spomeniku, do danas je vrlo malo pisano. Do Oslobođenja nije vođena nikakva briga o njegovu uzdržavanju.

Prvi, koji se dotakao povijesti izgradnje stonskih utvrda, bio je austrijski nadvojvoda Salvator u svom djelu o prosjeku Stonske prevlake. Zatim je o tome nešto napisao Miro Taljeran u svojoj brošuri »Zrnca za povijest Stona«. Zvonimir N. Bjelovučić u djelu »Povijest poluotoka Pelješca« jedva ih napominje. Nešto više o tome piše Ante Liepopili u svojoj raspravi »Ston u srednjem vijeku«. To uz nekoliko novinskih članaka bilo bi uglavnome sve, što je o tom važnom spomeniku bilo napisano.

Naprijed navedeni pisci služili su se uglavnom kronikama i nešto malo tiskanim reformacijama (Monumenta Ragusina, izdanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti).

Pri sastavljanju ove radnje služili smo se gotovo isključivo arhivskim dokumentima, a naročito knjigama zaključaka Vijeća.

I. OPIS

Radi boljeg razumijevanja podataka o izgradnji ovog golemog tvrđavnog sklopa potrebno je u kratkim crtama opisati taj jedinstveni spomenik, onakav, kakav je izgledao prije početka rušenja u drugoj polovici XIX. stoljeća.

Cijeli kompleks razdijelit ćemo na tri glavna područja, i to:

- a) Veliki zid, koji se proteže uz prevlaku od jednog do drugog zaljeva sa tvrđavom Pozvizard na vrhu istoimenog brda,
- b) Mali Ston sa tvrđavom Korunom i
- c) Grad Ston sa tvrđavom Veliki Kaštio (vidi plan 1).

A) VELIKI ZID UZ PREVLAKU

Ovaj zid se proteže, kako je prije rečeno, od jednog do drugog zaljeva, i to po obronku brda Pozvizda, u duljini od oko 1200 metara. Nekada je imao i svoj nastavak uz istočni rub Stonskih solila do male kule zvane Bat. U blizini magazina soli, kojega je istočni zid jedini sačuvani ostatak ovog produženja velikog zida neko 30 m. prema Kaštelu, stajala su Vrata od Ponte sa pristaništem, gdje se ukrcavala sol na brodove.

Istočno lice zida flankirano je sa 12 visokih četverouglastih kula, a zapadno lice sa tri okrugle. Na sjevernoj strani, u luci Malog Stona, zid završava okruglom kulom Toljevcem. Na južnoj strani je nekad završavao također okruglom kulom, koja je već 1505. porušena, a koje se temelji nalaze u moru. Od te kule išao je niži, već spomenuti zid do Bata. Ovaj niži zid je davno nestao, ali mu se još i danas vide temelji. (Vidi plan 2).

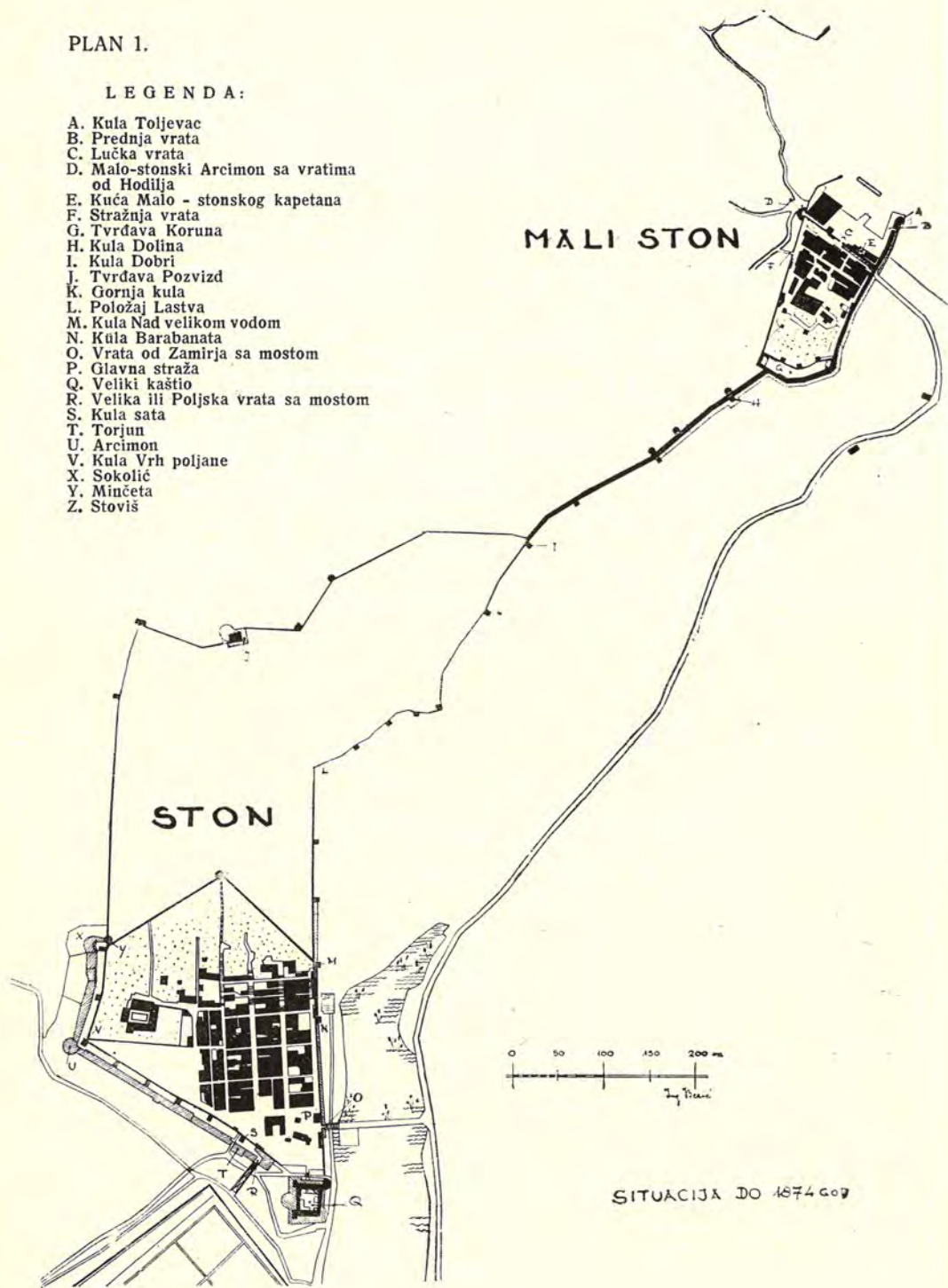
Originalna debljina tih visokih zidova bila je dva lakta (102 cm), dakle oko 1 m., a sam zid kao i četverouglaste kule imaju srednjovjekovna gotička kruništa. Taj zid sačinjava i istočna zidna platna obaju gradova. Ti dijelovi su naknadno bili pojačani, i to u Malom Stonu s unutrašnje, a u gradu Stonu sa vanjske strane novim zidovima debljine oko 2 i pol metra. Naknadno je bio pojačan sektor zidina od tvrđave Korune do kule »Dobri«.

Od kule Dobri ide zid sa tri okrugle kule do navrh brda i spaja se sa vanjskim zidom tvrđave Pozvizda.

PLAN 1.

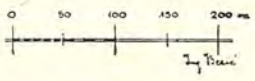
LEGENDA:

- A. Kula Toljevac
- B. Prednja vrata
- C. Lučka vrata
- D. Malo-stonski Arcimon sa vratima od Hodilja
- E. Kuća Malo - stonskog kapetana
- F. Stražnja vrata
- G. Tvrđava Koruna
- H. Kula Dolina
- I. Kula Dobri
- J. Tvrđava Pozvird
- K. Gornja kula
- L. Položaj Lastva
- M. Kula Nad velikom vodom
- N. Kula Barabanata
- O. Vrata od Zamirja sa mostom
- P. Glavna straža
- Q. Veliki kaštio
- R. Velika ili Poljska vrata sa mostom
- S. Kula sata
- T. Torjun
- U. Arcimon
- V. Kula Vrh poljane
- X. Sokolić
- Y. Minčeta
- Z. Stoviš

MALI STON

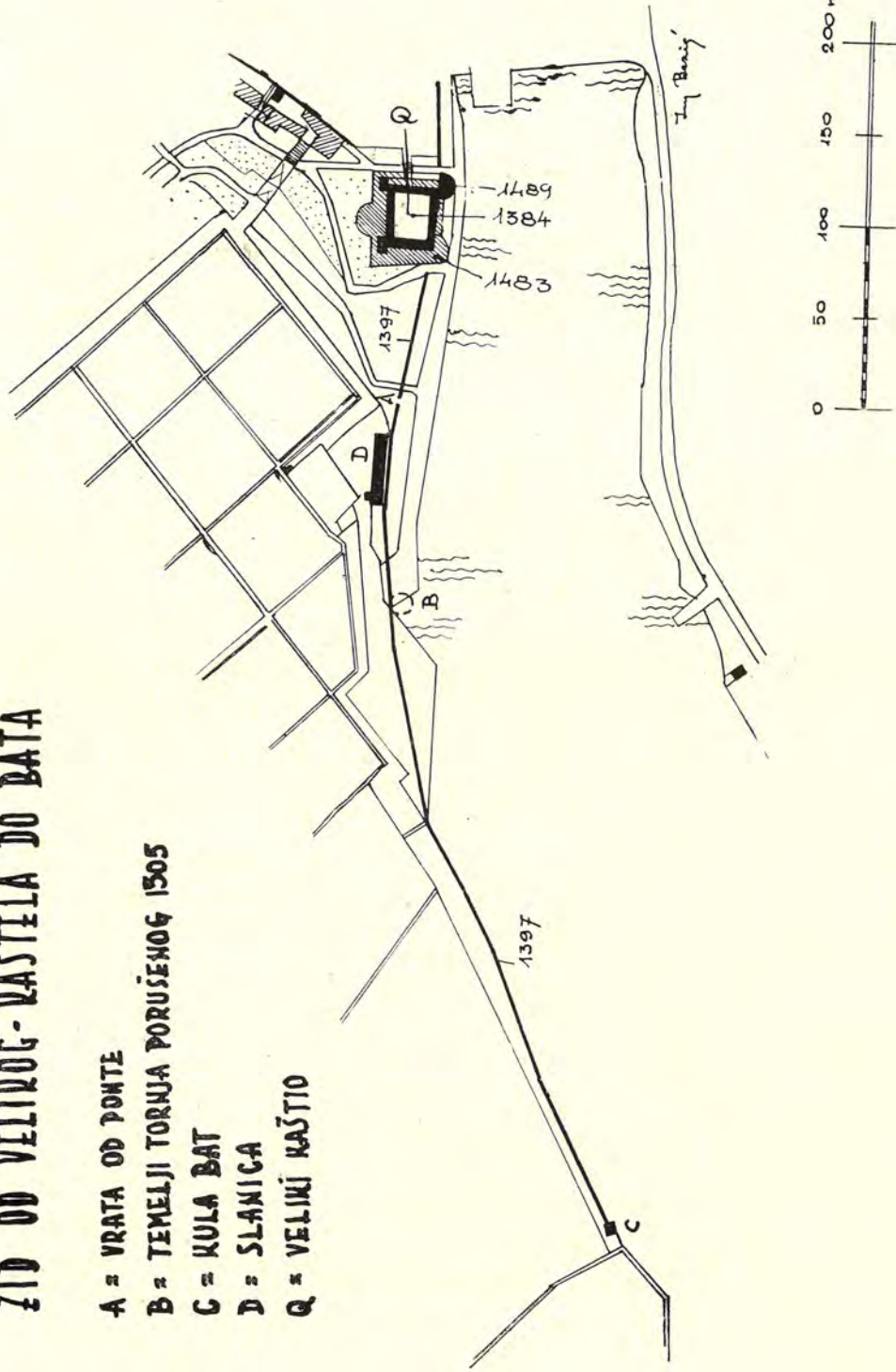
STON

SITUACIJA DO 1874 GOD

ZID OD VELIKOG-KASTELA DO BATA

- A = VRATA OD PONTE
- B = TEMELJI TORNJA PORUŠENOG 1505
- C = KULA BAT
- D = SLANICA
- Q = VELIKI KASTIO

Tvrđava Pozvizard sastoji se iz čvrstih zidova, u koje je sredini velika pravokutna kula sa dvije cisterne. Na sjeverozapadnom uglu obzidanog prostora koči se veliki polukružni bastion, koji dominira malo-stonskim zaljevom. Od jugozapadnog ugla tvrđave proteže se zid najprije hrbatom brda, pak se zatim spušta u pravoj crti niz brdo i spaja se sa gradskim zidom grada Stona kod kule Minčete. Na uglu, gdje zid zakreće prema dolje, na samom hrbatu brda stoji velika četverouglasta kula, a ispod nje jedna manja.

U tvrđavu Pozvizard ulazi se sa strane Malog Stona, a sa strane grada Stona je duboka nepristupačna provalija. Unutar obzidanog prostora tvrđave je još nadstrovena minijaturna kapelica sv. Bartolomije, po kojoj je tvrđava neslužbeno od mještana prozvana Bartolomija. (Vidi plan 1).

B) MALI STON

Mali Ston leži na hridinastom obronku brda Pozvizarda, a nad njim se koči velika masivna tvrđava zvana Koruna. Gradić ima oblik trapeza, kojem južnu najkraću stranu ograničuje naprijed spomenuta tvrđava, a sjeverna je strana uz morsku obalu (Vidi plan 3).

Tvrđava Koruna, ili, kako su je u početku nazivali »Gornja tvrđava onog mora«, sastavni je dio grada i sačinjava njegovu citadelu. Tvrđava ima veoma debele zidove s istočne, južne i zapadne strane. Na sjeveroistočnom i sjeverozapadnom njenu uglu koče se dvije jake visoke kule. Između tih kula, prema samom gradiću, tanji je zid sa tri neobično visoke uske četverouglaste kule. Sam oblik tvrđave s visokim, prema moru okrenutim kulama, daje izgled velike krune, odakle joj i ime. U unutrašnjosti tvrđave golema je cisterna, koja još služi stanovnicima gradića. Prilično je sačuvana kuća kaštelana tvrđave, a sve je ostalo u ruševinama.

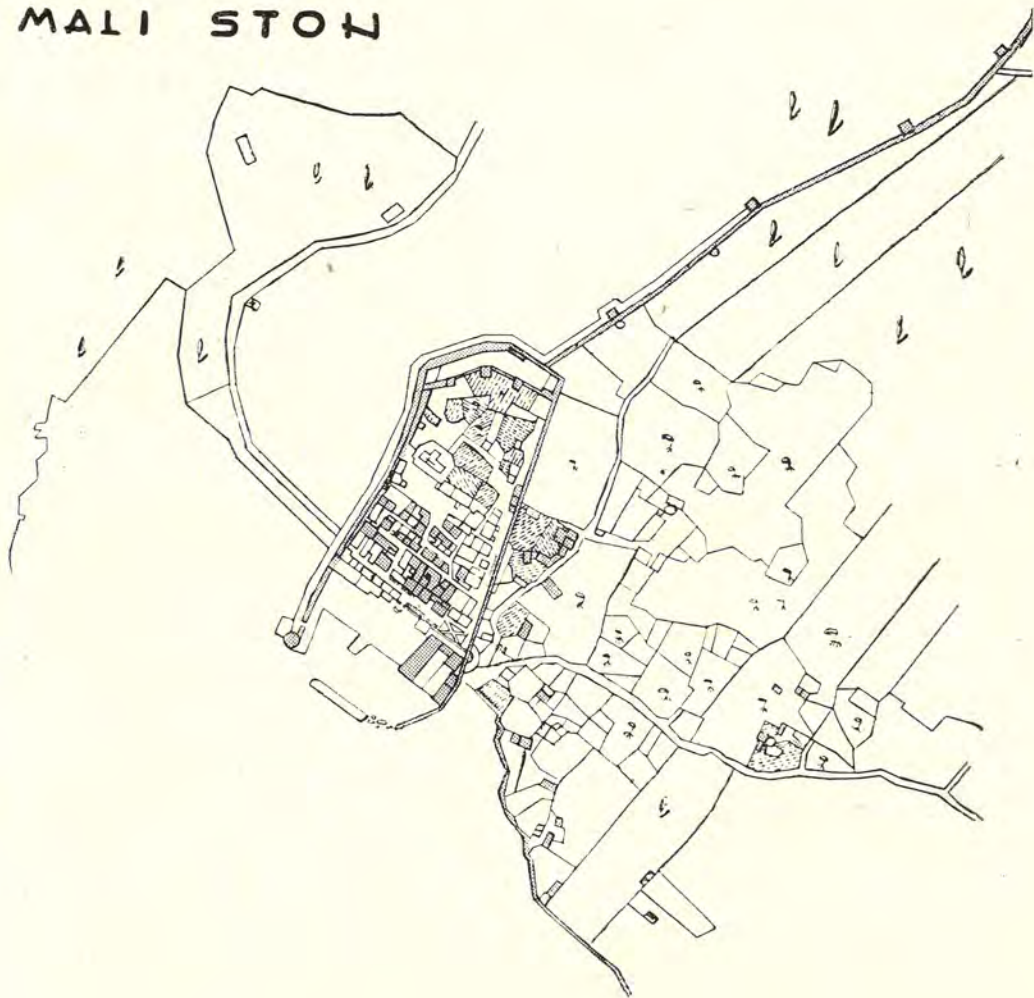
Zidna platna, koja zatvaraju grad s istočne i zapadne strane, nemaju kula, već idu u gotovo ravnoj crti prema moru, te su sa svojim produženjima zaokruživali i luku, koja je sa svojim lukobranom i zidinama dosta slična dubrovačkoj gradskoj luci.

Istočni gradski zid, koji ima debljinu oko tri metra i koji je sastavni dio velikog zida, građen je u dva navrata. Vanjski stariji debljine je 1.25 m., a unutrašnji 1.75 m. Ovo unutrašnje pojačanje nije nikada bilo završeno na cijeloj duljini. Nastavak tog zida završava se prema moru okruglom kulom Toljevцем. Na gornjem rubu zida, gdje unutrašnje pojačanje nije bilo završeno, bio je obilazni hodnik na malim svodovima, koji su bili naslonjeni na jake kamene konsole. U blizini kule Toljevca postoje mala gradska vrata, s gotskim lukom, kroz koja se izvana dolazi na obalu Malog Stona.

Na zapadnom zidu, koji nije bio pojačavan novim zidovima, bili su također obilazni hodnici na svodovima i konsolama. U sredini tog zida stajala su jedna gradska vrata zvana »unutrašnja vrata«, po kojim se i

PLAN 3.

MALI STON

danas predjel izvan zidina zove »Za vratima«. Na uglu gdje se taj zid spaja sa sjevernim zidom i odakle se on produživao u more, stajao je jedan polukružni bastion, kroz koji su prolazila dvostruka vrata za ulaz stanovnicima obližnjih sela na malostonsko пристаниште, tako nijesu morali prolaziti kroz grad. Ovaj polukružni bastion zvao se malostonski Arcimon, a vrata kroz njega vrata od Hodilja.

Sjeverno zidno platno, koje spaja istočni i zapadni zid, branjeno je sa dvije visoke četverouglaste kule, a među njima su glavna gradska vrata zvana Lučka vrata. Nad ovim vratima uzidan je polureljefni kip sv. Vlaha. Pred njima je bilo polukružno branište sa puškarnicama. To se u fortifikacijskom rječniku zvalo »tambur«.

Između sjeveroistočnog ugla grada i istočne kule gradski zid je pojačan jakim kosinama, a iza toga je veliko skladište soli. Nad zidom i skladištem bila je zgrada, u kojoj je stanovao kapetan Malog Stona. Skladište soli spojeno je s obalom posebnim vratima probijenim 1581.

Na obali između zapadne kule i sjeverozapadnog ugla grada bila su tri arsenala (spremišta za brodove) za tri općinska brigantina. Vitlovi za istezanje brodova bili su unutar grada, te se još vide otvori, kroz koje su prolazili konopi. Kišnica sa krovova arsenala, preko naročitih lukova, ide u cisternu, koja se također nalazi unutar grada.

Ispod istočnog zida, i to od prve kule nad Dolinom, pa sve do kule Toljevca bilo je nisko predzide, od kojeg se danas jedva vide tragovi.

C) GRAD STON

(Vidi plān 4)

Grad Ston sagrađen je u obliku nepravilnog peterokuta. Njegovo pročelje okrenuto je prema jugu. Sjeverni se dio penje uz obronak brda Pozvizda te na uglu, koji čini najvišu točku grada, ima veliku polukružnu kulu zvanu Stoviš. Od Stoviša ide jaki visoki zid prema sjeverozapadnom uglu, gdje se uzdiže polukružna kula Minčeta. Drugi takav zid iste duljine spušta se prema sjeveroistočnom uglu grada, gdje se spaja s velikim zidom (koji smo opisali pod A.). Na mjestu, gdje se ta dva zida spajaju, uzdiže se velika četverouglasta kula sa dva svoda zvana »Kula nad vodom«, jer je u njenoj blizini izvor »Velika voda«.

Od kule Minčete ide zid, na kojem su dvije manje kule do jugozapadnog ugla grada, gdje se diže četverouglasta kula zvana »Vrh poljane«. Na južnom zidnom platnu, koje je najdulja stranica peterokuta, bilo je pet manjih pravokutnih kula, od kojih je najistočnija upotrebljavana kao toranj gradskog sata. U neposrednoj blizini te kule bila su glavna gradska vrata zvana »Velika vrata« ili »Poljska vrata«, a pred njima je bio jarak, preko kojeg je prolazio krasni dvolučni kameni most, spojen s vanjskim vratima pomoću pokretnog mosta. Uz taj zid s unutrašnje strane stajala je loža, koja je služila kao ribarnica. Zid se protezao do južnoistočnog ugla grada, gdje se spajao s istočnim zidom, koji je

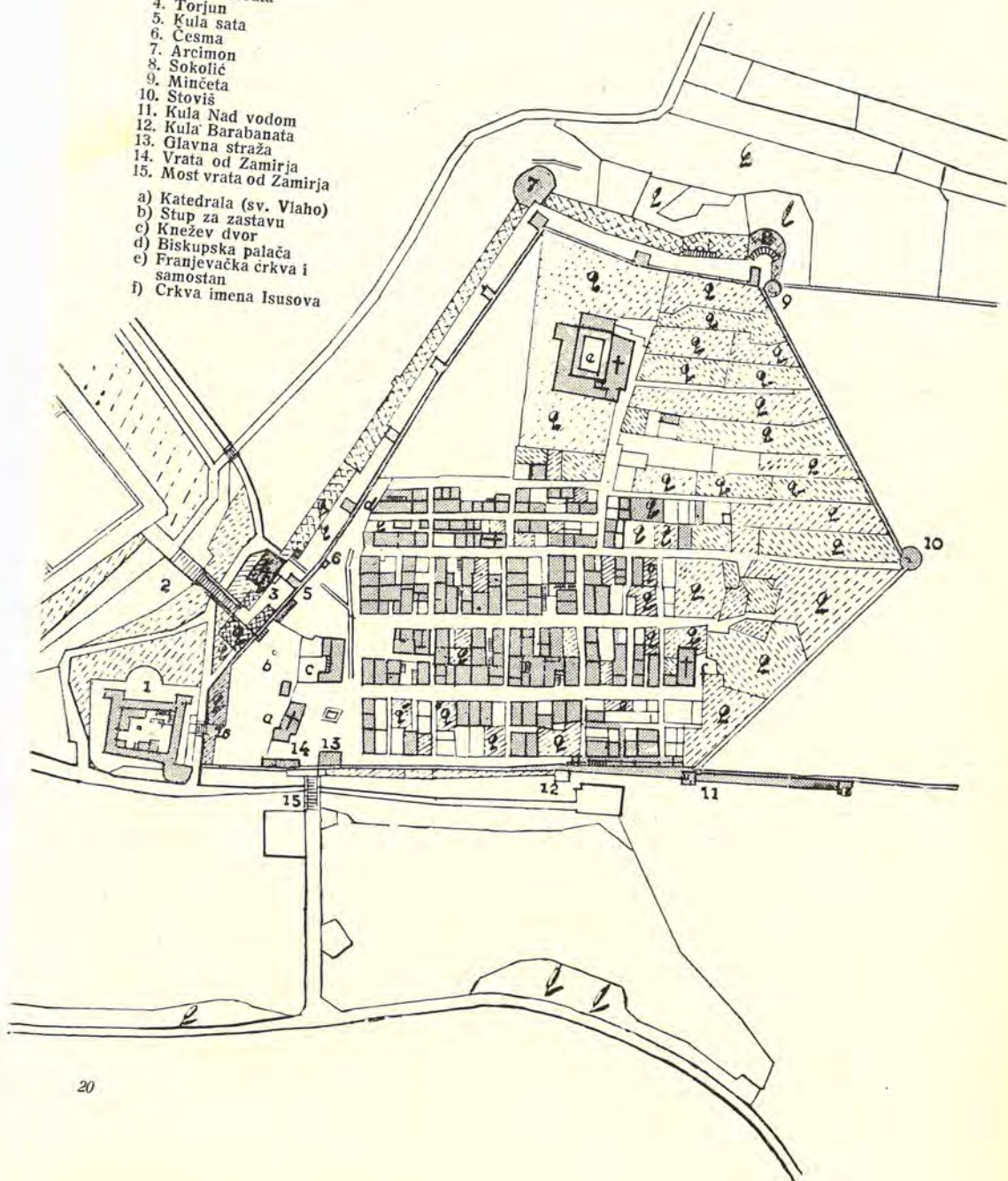
GRAD STON

(Plan iz 1838. god.)

PLAN 4.

LEGENDA:

1. Veliki kastio
2. Most Velikih vrata
3. Velika vrata
4. Torijun
5. Kula sata
6. Česma
7. Arcimon
8. Sokolčić
9. Minčeta
10. Stoviš
11. Kula Nad vodom
12. Kula Barabanata
13. Glavna straža
14. Vrata od Zamirja
15. Most vrata od Zamirja
- a) Katedrala (sv. Vlaho)
- b) Stup za zastavu
- c) Knežev dvor
- d) Biskupska palača
- e) Franjevačka crkva i samostan
- f) Crkva imena Isusova

ustvari sastavni dio velikog zida opisanog pod A. Na tom zidnom platnu bila je osim prije navedene ugaone kule nad vodom samo jedna kula nazvana »Kula barabanata«, jer su u njoj stanovali plaćeni vojnici zvani »barabanti«. Dio zida od kule barabanata do one Nad vodom pojačan je tri metra debelim kosim zidom sa vanjske strane. Kroz to zidno platno prolazila su druga gradska vrata zvana »vrata od Zamirja«, a uz njih je bila zgrada glavne straže. Pred vratima je bio niski dvolučni kameni most, spojen s vratima pokretnim mostom.

Pred jugoistočnim uglom grada, nekad odijeljen jarkom, u koji je ulazilo more, stoji t. zv. »Veliki kaštio«. To je velika četverouglasta tvrđava s jednom polukružnom kulom na sjeveroistočnom uglu i sa dvije četverouglaste na sjeverozapadnom i jugozapadnom uglu. Tvrđava ima visoke zidove debele 4—5 metara. Okružena je terapleniranim predzidom, na kojem su dvije polukružne torete, jedna na jugoistočnom uglu, a druga na sredini zapadnog zidnog platna predzida. U unutrašnjosti tvrđave, odnosno u njenu dvorištu bio je stan kaštelana, stan rukovodioca oružane, stanovi posade, oružana, peći i skladišta žita, a kasnije i kapela sv. Jeronima, po kojoj je tvrđava u doba Austrije dobila ime sv. Jeronim. U tvrđavu se ulazilo kroz mala vrata u gradskom zidu, koja su sa vratima kaštela bila spojena drvenim mostom. Oko tvrđave bio je jarak, u koji je ulazilo more. Veliki kaštio smatran je najjačom utvrdom Stona te je branio grad s morske strane i sa strane polja i zaštićivao oboja gradska vrata.

Počevši od Minčete, pa sve do blizu Velikog kaštela, pred gradskim zidom je bilo bastionirano predzide, a između predzida i glavnog zida t. zv. pokriveni put. Predzide se sastoji od pet metara visokog širokog nasipa ograđenog prema vani kosim zidom, a prema unutrašnjosti okomitim. Počinje poluokruglim dvotarasnim velikim bastionom zvanim »Sokolić« te se spušta do jugozapadnog ugla, gdje se uzdiže jaki polukružni presvođeni bastion »Arcimon«. Od tog bastiona ovo jako predzide protezalo se do u blizinu Velikog kaštela, te su kroz njega prolazila velika ili poljska vrata, uz koja je bio četverouglasti bastion »Torjun«.

Nad vanjskim svodom velikih ili poljskih vrata uz poprsje sv. Vlaha bio je ovaj natpis:

MDVI

NE MALE DEFENSVM LITVS POPVLETER ET VLTRA
HADRIATICAS TENDAT PROXIMVS HOROR AQVAS
APPOSVIT BIMARIS TOT PROPVGNACVLA STAGNI
RAGVSA, ET BLASI NVMINA MAGNA SVA.

Od kule Barabanata u pravcu prema Velikom kaštelu pratilo je glavni zid nisko usko predzide do iza vrata od Zamirja.

Počevši od kule Minčete, odnosno bastiona Sokolića, pa sve do Velike vode, t. j. uz zapadnu, južnu i istočnu stranicu peterokuta bio je široki, ali ne naročito duboki gradski jarak. U jedan dio jarka s južne strane grada ulazilo je more, te je služio i kao luka čamaca.

Mala obala s pristaništem bila je u blizini gradskih vrata od Zamirja. Brdo nad gradom zatvoreno je sa svih strana zidovima kako smo vidjeli pod A.) Jediní ulaz u taj zatvoreni prostor bio je kroz vrata, koja su bila u sjeveroistočnom gradskom platnu.

Svi ti fortifikacijski objekti bili su sačuvani u cijelosti do godine 1874., te ih vidimo na planu crtanom prije te godine (vidi plan 5).

Sam grad je vrlo pravilno građen, glavne šire ulice jug-sjever sijeku u pravom kutu one uže, kojih je smjer istok-zapad. Najglavnija ulica »Placa« također ima smjer istok-zapad, a na nju okomito silaze one jug-sjever. Možemo bez pretjerivanja kazati, da je Ston najpravilnije građeni stari grad u našoj državi. Njegova regulacija potječe iz sredine XIV. stoljeća, a tako pravilno reguliranih gradova iz tog vremena vrlo je malo u Evropi.

II. KRATKI PREGLED POVIJESTI STONA DO POČETKA NJEGOVE IZGRADNJE OD DUBROVČANA

Ston je staro stratezijsko naselje, koje se prvi put spominje u rimskoj geografskoj karti iz II. stoljeća, zvanog »Tabula Puntigeriana« pod imenom »Turris Stagno«.

Gdje je bio prvobitni rimski Ston, da li na brdu zvanom Stari grad, ili na obroncima brdašca sv. Mihajla i Gorice, do danas nije ustanovljeno. Trebalo bi vršiti iskopavanje na tim položajima. Međutim, na položaju zvanom Gorica, na kojem strše ruševine velike predromaničke crkve sv. Magdalene, nalaze se velike količine ulomaka rimskih tegula i amfora. I u zidovima rečene ruševine ugrađeni su ulomci rimskih tegula.

Iz rimskih vremena sačuvali su se neki nadgrobni spomenici, a slučajno su pronađena dva veća rimska groblja.

Srednjovjekovni Ston svakako je bio ispod brda sv. Mihajla, na kojem je bio jako utvrđeni dvorac zahumskih knezova, od kojeg se još poznaju masivni perimentralni zidovi. Godine 1396. postojao je još jedan toranj te prastare tvrđave.¹

Od tog srednjovjekovnog Stona, osim krasne predromaničke crkvice sv. Mihajla, u kojoj su najstarije poznate freske u našoj državi, uz ostatke tvrđavnih zidova starog utvrđenog dvorca, koji opkoljuju vrh brda oko te crkvice, sačuvale su se još romanička crkva zvana »Gospa od lužina« i pet ruševina predromaničkih i romaničkih crkava u polju ispod brdašca sv. Mihajla. Neke od njih kao ona sv. Petra, koja je po dolasku Dubrovčana u Ston postala župna, a nekad bila stolna crkva stonskih biskupa, možda je još iz starokršćanskog vremena. Oko ostataka predromaničke crkvice sv. Stjepana vide se temelji starije veće crkve. Crkvice sv. Ivana i sv. Martina romaničkog su stila, a ispod crkvice sv. Kuzme i Damjana vidi se minijaturna apsida i ostaci mnogo starije crkvice uvučeni u jednu spilju.

Pored navedenog sačuvani su još i zidovi dviju građevina na obroncima brdašca sv. Mihajla. To su dakle jedini ostaci srednjovjekovnog Stona, po čemu možemo zaključiti, da je srednjovjekovni Ston, kad je došao u posjed dubrovačke Republike bio uglavnom drveno naselje. Osim crkava, utvrđenog dvorca i možda pojedinih palača, sve

¹ Deseni e sentenzie de Stagno. X. Desen.

drugo bilo je građeno iz drveta. Ovo nam potvrđuje i činjenica, što je 20. kolovoza 1336. bilo naređeno svim stanovnicima Stona, da moraju do rujna, odnosno do dana sv. Mihajla prenijeti svoje kuće uz novi stonski zid.² Razumljivo je, da se kamene kuće ne bi mogle prenositi, a srušiti ih i ponovo izgraditi u tako kratkom vremenu bilo je nemoguće.

Općenito se uzima, da su Ston i Pelješac došli pod vlast Dubrovčana 1333. na temelju darovnica cara Dušana i bosanskog bana Stjepana Kotromanovića. Međutim, ako se prolistaju knjige zaključaka Vijeća od 1326. do 1333., dolazi se do zaključka, da su Dubrovčani 1326. osvojili Ston u ratu, koji su vodili protiv ondašnjih stonskih knezova Branivojevića, sinova Branivojevih, neposlušnih vazala cara Uroša.

8. travnja 1326. Dubrovčani su naoružali brodove protiv Branivojevića,³ a već 28. svibnja zarobili su Brajka Branivojevića i raspisali nagradu od dvije tisuće perpera onome, koji im njegova brata preda živa ili mrtva.⁴ 11. lipnja poslano je 100 ljudi protiv Branivojevića, a šest dana kasnije Veliko vijeće zaključuje, da se za dobrobit grada, povećanje i umnoženje njegove imovine nastoji uzeti u posjed Ston i Stonski rat. Također da se treba raspitati kod kralja Uroša, uz koliki bi im ga godišnji danak ustupio.⁵ Pet dana nakon toga Malo vijeće jednoglasno bira i šalje u Ston pet plemića, da pregledaju, na koji bi se način mogao Pelješac pretvoriti u otok ili utvrditi Ston sa zidovima i drugim utvrdama.⁶

4. kolovoza je zaključeno, da Pasko Gučetić, poslanik Republike na dvoru kralja Uroša, može potrošiti do tisuću perpera za darove kraljevim barunima, koji će nagovoriti kralja, da im formalno ustupi Stonski rat. Oni će ga utvrditi u roku od godinu dana pošto prime povelju.⁷

Sličan zaključak ponavlja se još 10. siječnja 1327.⁸ Od tog dana pa sve do 1333. više se ne govori o poluotoku. Da li im je kralj Uroš već tada izdao povelju (kako misli Liepopili) ili ne, u to ne ćemo ulaziti, ali iz daljih nekih zaključaka Vijeća proizlazi, da su bili već otada u posjedu poluostrva. Tako se 18. kolovoza 1328. u Malom vijeću raspravljalo o nekoj stoci, koju su kraljevi ljudi bili povratili pa opet oteli sa područja Dubrovnika i sa područja Stonskog rata.⁹ Dva mjeseca kasnije govor je o nekoj šteti, koju su učinili kraljevi ljudi Dubrovčanima na poluostrvu.¹⁰ 26. studenog 1331. Veliko vijeće dopušta Benu Gunduliću, da vino, koje ima na Pelješcu, može prenijeti u Neretvu.¹¹ Odatle proizlazi, a to dobro opaža Ante Liepopili u svojoj raspravi »Ston u srednjem vijeku«, da su Dubrovčani zauzeli Ston i Pelješac već 1326., dakle u ratu, koji su vodili protiv Branivojevića. Iako Uroš nije bio u stvarnom posjedu Stona, smatralo se, da on ima neko legitimno pravo na Humske zemlje, koje su u to vrijeme bile u posjedu bosan-

² Monumenta Ragusina (Libri Reformationum) Zagreb. Svez. V. str. 390.

³ Ibid. str. 196.

⁴ Ibid. str. 204—205.

⁵ Ibid. str. 211.

⁶ Ibid. str. 212—213.

⁷ Ibid. str. 215.

⁸ Ibid. str. 230.

⁹ Ibid. str. 250.

¹⁰ Ibid. str. 252—253.

¹¹ Ibid. str. 337.

skog bana Stjepana Kotromanovića. Branivojevići su bili uzurpirali Ston i Pelješac te uznemirivali i pljačkali Dubrovčane, koji bijahu protiv njih sklopili ugovor s banom Stjepanom. Pošto su Branivojevići bili protjerani iz Stona, Dubrovčani su ga zauzeli. Bojeći se, da se zbog toga ne zamjere Urošu, tražili su njegov pristanak, odnosno da im uz neku godišnju naknadu prepusti svoja prava na poluotok. U tom su vjerojatno i uspjeli.

Kada se kralj Uroš zavadio sa sinom Dušanom, koji ga je htio lišiti prijestolja, Dubrovčani, pošto su uspjeli izmiriti ih, nastojali su, da i od Dušana dobiju povelju za Ston i Pelješac. Kako su bili u svadi Uroš i bosanski ban, stvarni vlasnik Huma, Dubrovčani nastoje svim silama, da isposlujaju i njegovu darovnicu, u čemu su na koncu 1333. i uspjeli. Oni su caru Dušanu dali 800 perpera odjednom i 500 perpera na godinu. Njegovim pak velmožama darovali su 800 zlatnih dukata, a Nikoli Bući, Dušanovu ministru finansija, koji im je najviše pomogao, jedno zemljište u Dubrovniku i jedan dio na Pelješcu. Također su ga uzeli i u svoje plemstvo. Banu bosanskom 500 perpera na godinu, a njegovim barunima dar od 200 perpera.

Istom nakon primitka tih povelja Dubrovčani su bili sigurni, da im ni srpski car, ni bosanski ban ne će činiti nikakve smetnje radi Stona i Pelješca.

III. IZGRADNJA STONA I NJEGOVIH UTVRDA

A) OD POČETKA IZGRADNJE DO ODLASKA VENECIJANSKOG KNEZA IZ DUBROVNIKA (1333—1358)

(Vidi planove 2 i 5)

Čim su Dubrovčani dobili obje povelje, počeli su velikim radovima oko izgradnje stonskih utvrđenja prema zamisli iz 1326. god.

Prva gradnja bio je veliki zid između Stona i Malog Stona, da bi se zatvorio cijeli poluotok sa strane prevlake, tako da nitko ne može neopaženo kopnom prijeći na Pelješac. Kroz taj zid bila su samo dvojna vrata, jedna kod Stona, a druga kod Malog Stona.

Prvi zaključci i odredbe o gradnji ovog golemog zida nijesu nam se sačuvali, jer je izgubljena knjiga zapisnika vijeća iz 1333. i 1334. godine. Prema kronikama, izgradnjom je odmah započeto, a ta je trajala 18 mjeseci i stajala je 12.000 dukata.¹² Naše je mišljenje, da ta vijest nije točna, što ćemo dokazati pišući o godini 1336.

Potkraj svibnja 1335. donesena je u Velikom vijeću odredba o pojačanju, odnosno nadogradnji velikog zida preko prevlake, koji ćemo radi kratkoće nazivati samo Velikim zidom. Tu je određeno, da se u moru, sa strane Neretve, sagradi kula od kreča i kamena. Na padini brda, odnosno na njegovu sedlu treba da se sagrade 4 kule, u koje će se uračunati i ona, koja će se graditi na brdu. Na vrhu brda Pozvizda sagradit će se tvrđava, koja će braniti zid i okoliš. Na završetku pak zida u Stonu treba sagraditi u moru jaku kulu od kreča i kamena.¹³

Prema navedenom te je godine određena gradnja kule Toljevca u Malom Stonu, koja je stvarno sagrađena mnogo kasnije, kule Doline i Dobroga i onih dviju između prije pomenutih, tvrđave Pozvizda i kule na Ponti u Stonu, koja je srušena već 1505.

Tog istog dana bilo je određeno, da se od strane neretvanskog mora prema brdu sagrade 3 reda kuća na duljini od 40 sežanja (80 m) u pravcu od istoka prema zapadu, između kojih će biti 3 ulice širine 4 sežnja svaka.¹³ Ta odredba je ustvari utemeljenje gradića Malog Stona.

U toj godini imamo i drugu odredbu o ulicama, kako u današnjem gradu Stonu, tako i u Malom Stonu. Iako se ta odredba ne tiče di-

¹² *Annales Ragusini Anonymi. Monumenta spect. Hist. Slavorum Meridionalium* Vol. XIV, Zagreb.

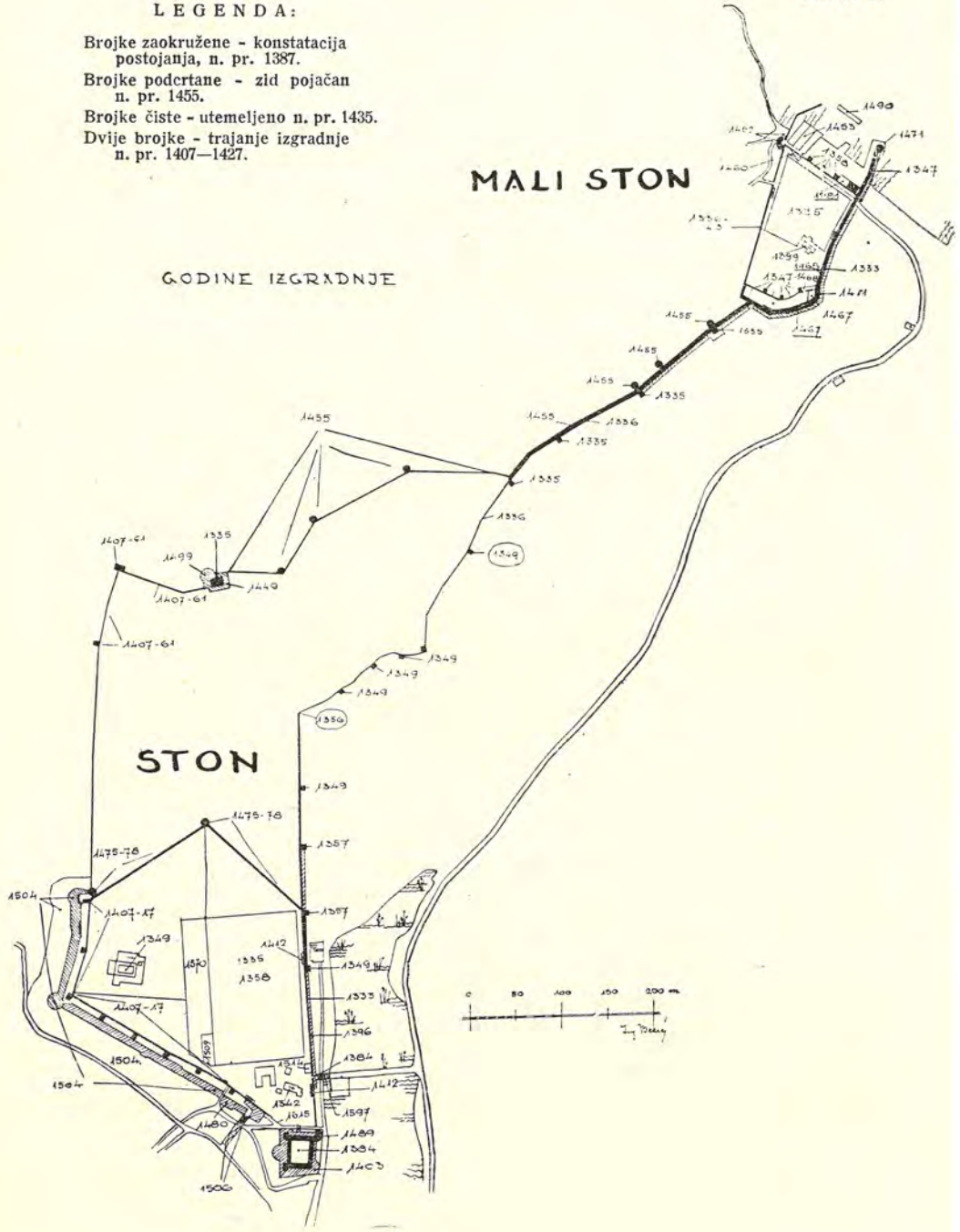
¹³ *Mon. Rag. II, str. 359.*

LEGENDA:

- Brojke zaokružene - konstatacija postojanja, n. pr. 1387.
- Brojke podcrtane - zid pojačan n. pr. 1455.
- Brojke čiste - utemeljeno n. pr. 1435.
- Dvije brojke - trajanje izgradnje n. pr. 1407-1427.

MALI STON

GODINE IZGRADNJE

rektno samog utvrđivanja, donosimo je kao dokaz urbanističkog smisla starih Dubrovčana. Tako je nastao grad Ston, koji možemo smatrati, kao jedan od vrlo rijetkih tako zvanih idealnih gradova u Evropi. (Aig-Mort iz XIV., Ston iz XIV., Pag iz XV. i Palma nova iz XVI. stoljeća). To su naime gradovi, kod kojih je prije njihova utemeljenja izrađen regulacijski plan. I Dubrovnik možemo djelomično smatrati takvim gradom. Ističemo djelomično, jer njegov mali najstariji dio nije tako izgrađen.

U početku listopada ove godine zaključena je u Velikom vijeću podjela Stona i Malog Stona na ulice i desene (blokove). Određeno je, da u Stonu budu 3 ulice počevši od Velikog zida prema zapadu. Svaka od tih ulica, odnosno zemljišta između njih, treba da ima po pet dijelova zvanih deseni, na kojima će se izgraditi kuće. Za Mali Ston se ponavlja ranija odredba stime, da i tamo bude 15 dijelova.¹⁴ Na svakom od tih dijelova imao je biti izgrađen blok kuća. Prema tome je zaista i izgrađen prvi dio Stona. U Stonu te ulice idu u pravcu jug-sjever, a sijeku ih sporedne uže ulice u pravcu istok-zapad, tako da je svaki blok sa sve četiri strane ograničen ulicama. U Malom Stonu, naprotiv, te glavne ulice idu istok-zapad, a blokovi nijesu podijeljeni sporednim ulicama.

Za stanovanje stonskog kneza u ovoj godini je u Stonu sagrađena privremena drvena kuća.¹⁵

Već u siječnju 1336. zaključeno je, da se u Stonu i u Malom Stonu, koji oni zovu »sa strane Neretvanskog mora«, sagrađi 150 kuća, koje su imale biti duge 3, a široke 2 sežnja mjereno iznutra (cca. 6×4 m). U te kuće mogli su se useliti stanovnici Astoreje ili oni s otoka, koji su bili voljni doći stanovati u Ston.¹⁶ Ovo forsirano naseljivanje Stona bilo je radi bolje obrane poluotoka i stražarenja na samim zidinama.

U travnju te godine zaključeno je, da se radi boljeg utvrđivanja stonskog zida po obronku brda između jednog i drugog zida, a na mjestu, gdje se nalazi suhomedina, izgradi zid od kreča i kamena.¹⁷ Iz tog proizlazi, da je zid od kreča i kamena najprije sagrađen na najopasnijim mjestima, to jest sa strane Stona i sa strane Malog Stona, a sredina, koja ide po strmim nepristupačnim liticama brda Pozvizza, bila je u početku utvrđena usuhom građenim zidom, tako zvanom suhomedinom. To je vjerojatno već i iz razloga, što je u tako kratkom vremenu, s ondašnjim tehničkim sredstvima, na tako nepristupačnom mjestu bilo nemoguće izgraditi taj zid od kreča i kamena. Prema tome mišljenja smo, da kronike pretjeravaju kad kažu, da je taj zid izgrađen u roku od 18 mjeseci.¹⁷

Oko sredine kolovoza određena su dvojica vlastele, koji su imali dati napraviti na stonskom zidu i njegovim kulama kruništa i prso-brane.¹⁸

¹⁴ Liber Omnium Reformationum Civitatis Ragusii. Carta XXVII.

¹⁵ Mon. Rag. II, str. 359.

¹⁶ Ibid, str. 364.

¹⁷ Ibid, str. 365.

¹⁸ Mon. Rag. V, str. 390.

Tih dana izdata je i naredba stanovnicima Stona, da svoje kuće do rujna moraju prenijeti uz stonske zidine.¹⁹ To naređenje ponavlja se opet u listopadu, ali im se tada daje rok do idućeg svibnja.¹⁹ Naravno, tu se podrazumijeva, da su te kuće bile od drveta.

Od 1336. do 1343., ne postoje knjige zaključaka Vijeća, a ni u zakonskim knjigama nema nikakvih podataka o izgradnji stonskih utvrda, pa ni u sačuvanim zaključcima iz god. 1344.—1346. ne spominje se nikakva gradnja na tim zidinama. Ipak možemo sa sigurnošću utvrditi, da je baš u vremenu, iz kojeg nam nedostaju zapisnici Vijeća, određeno, da se sagradi zapadni zid Malog Stona. U travnju 1347. zaključeno je, da se u Malom Stonu usavrši zapadni zid, te da mu se izgrade kružišta i svodovi obilaznog hodnika.²⁰ Kako se taj zid ne spominje do 1336., znači, da je on započeo baš u vrijeme između 1337. do 1343.

Istog dana je još zaključeno, da se istočni zid protegne u more sve do drvene kule. Od tog pak zida ispod kuće Marina Binčulića treba sagraditi novi zid do zapadnog zida. Uz taj novi zid da se sagrade 3 kule. U moru sa strane Stona mora se sagraditi tvrđava, počevši od glavnih vrata u istom pravcu kako ide zid vrata u dužini od 20 sežanja, ali tako, da vrata ostanu izvan tvrđave. Veličina tvrđave treba da bude oko 12 sežanja a na svakom njenu uglu da bude po jedna kula. Njeni zidovi treba da budu debeli 5 palma (oko 1.28 m), a oko nje da se iskopa jarak.²⁰

Prema tom važnom zaključku, te se godine započelo s izgradnjom tvrđave Korune. Naime zid sa 3 kule ispod kuće Marina Binčulića, jest današnji sjeverni zid Korune, koji doista ima 3 visoke kule. Da je to zid, o kojem je riječ u ovom zaključku, svjedoči nam i odredba Vijeća iz godine 1356. Tom odredbom daje se Marinu Binčuliću zemljište u Malom Stonu za gradnju kuće mjesto one, koju je imao na mjestu, gdje je sagrađena tvrđava.²¹ Drugi dio zaključka također je važan, jer se njime po prvi put određuje gradnja Velikog stonskog kaštela. O gradnji te tvrđave i kasnije se vijećalo, te je njen definitivni sadašnji oblik iz kasnijeg vremena. Glavna stonska vrata, koja se ovdje spominju, nijesu Velika vrata, već ona, koja su se nakon obzidanja grada Stona nazivala »vrata od Zamirja«.

I u 1349. godini određuju se novi radovi na utvrđenjima Stona. Već na koncu siječnja bila su određena 3 nastojnika radova u Stonu, sa platom od 5 groša na dan, kad su u Stonu, a polovinu tog iznosa za vrijeme, kad se nalaze u Dubrovniku. Njima je naređeno, da pripreme kamenje i stupove za buduće radove.²²

Zadnjeg veljače određena su druga trojica, koji su imali odrediti mjesto za gradnju franjevačkog samostana.²³

Radi gradnje tog samostana grad Ston je dobio sadašnji oblik i veličinu obzidanog prostora, jer u prvobitno određeni prostor, na kojem se imalo razviti naselje, nije pripadao sadašnji kompleks samo-

¹⁹ Ibid. str. 398—399.

²⁰ Mon. Rag. I. str. 262.

²¹ Taljeran, Zrnca za povjest Stona, str. 50.

²² Mon. Rag. II. str. 59.

²³ Ibid. str. 64.

stana i velika poljana obično zvana Stara komarda. Isto tako i prostor, na kojem su kuće od vrta samostana do ulice, kojom se ide na Stoviš, što proizlazi iz knjige o podjeli Stona, prema kojoj je to zemljište sačinjavalo dvije desetine dijela Paska de Stilo, koje je općina naknadno preuzela.²⁴

Prvog kolovoza te godine zaključeno je, da se popravi obala i da se naprave utvrde na mjestu zvanom »Gresipis« (Grčki pijesak), te da općina preuzme cijelo zemljište »Grčkog pijeska« sve do Vratnika. To zemljište imalo se dati tridesetorici ljudi, koji bi se tu naselili. Dotadašnji vlasnici tog zemljišta imali su dobiti od općine drugo jednako vrijedno zemljište. Također je zaključeno, da će svaki stranac, koji se u roku od 10 godina naseli u Ston, dobiti zemljište i 10 perpera za gradnju kuće.²⁵

Naseljenje »Grčkog pijeska«, na kojem se kasnije razvilo selo Broce, vršeno je radi boljeg čuvanja Stona, solila, pa i cijelog poluotoka. Povlastice strancima, koji bi se htjeli nastaniti u Stonu, najbolji su dokaz, koliko je bilo Republici stalo do toga, da Ston stvarno postane grad i da se što prije naseli.

Istog dana je zaključeno, da se na početku jarka u Stonu sagradi velika kula, a između nje i gornje stonske kule imaju se sagraditi četiri manje. Kod te nove velike kule treba jarak produbiti.²⁵ Jarak u Stonu u to vrijeme bio je od velike vode prema moru, uz gradski odnosno Veliki zid; Velika kula, koja se ovdje spominje, to je sadašnja kula Barabanata, a gornja stonska kula je ona polusrušena kula na velikom zidu sada zvana »na provaljenom«. Među njima su stvarno 4 manje kule i dvije veće sazidane 8 godina kasnije, t. j. 1357.

U 1350. godini vrše se veliki radovi prema prijašnjim odredbama. U početku ožujka Veliko vijeće je zaključilo, da se rasproda općinsko zemljište na Pelješcu i utrženi novac upotrebi za utvrđivanje Stona, i to ovog mora, t. j. sadašnjeg grada Stona i ni za šta drugo da se ne smije upotrebiti.²⁶

Oko sredine kolovoza te godine obavezao se Đivo de Sorento, da će isplatiti 1100 perpera za gradnju grada kod mora sa strane Stona stime, da će najdalje od dana sv. Mihajla isplaćivati nastojnicima radova sve potrebne izdatke do isplate cijele svote. Ukoliko se radovima ne bi započelo ili ne bi bio cijeli novac isplaćen odnosno utrošen do drugog sv. Mihajla, knez i Malo vijeće imaju pravo utjerati taj novac.²⁷ Uzrok te obaveze je sigurno kupnja nekog općinskog zemljišta. Da je taj novac stvarno utrošen za rečene radove, vidi se iz naknadnih zabilježaka o isplatama.²⁷

U svibnju 1351. opet se vijeća o gradnji kaštela u Stonu. Veliko vijeće je tog dana odredilo, da knez sa Malim vijećem i sa 5 mudrih ljudi odredi gradnju tvrđave onako, kako nađu za najshodnije. Malo

²⁴ Deseni e sentenzie de Stažno.
I. Desen.

²⁵ Mon. Rag. II. str. 74.

²⁶ Ibid. str. 98.

²⁷ Ibid. str. 106—107.

vijeće prošireno sa tom petoricom odredilo je, da se ta tvrđava gradi kod ugla luže. Treba da bude 12 sežanja široka u pravcu zapada, a 15 sežanja duga u pravcu sjevera stime, da se ne dira kuća, u kojoj su stanovali općinski činovnici.²⁸ Iako je gradnja te tvrđave određena bila još 1347., iz kasnijih zaključaka proizlazi, da je istom nakon te odredbe započeto radovima, a definitivna izgradnja u sadašnjoj veličini da je izvršena nakon zaključaka iz 1384. god.

U početku svibnja 1352. godine zaključena je izgradnja puta preko prevlake od Stona do Malog Stona. Njegova izradba bila je pogođena sa solarima (radnicima stonskih solila).²⁹ Svrha gradnje tog puta bila je uglavnom radi lakšeg prijevoza soli do Malog Stona, odakle se morskim putem slala u Neretvu, a kasnije se u Malom Stonu i prodavala obližnjim Hercegovcima.

20. svibnja 1356. raspravljalo se o putovima i ulicama Stona, te je zaključeno, da poprečni putovi moraju biti široki 2 sežnja, a glavni, kako je bilo određeno za vrijeme kneza Nikole Faledra. Određena su dva plemića, koji su sa knezom Stona morali ucertati te putove.³⁰

U predvečerje rata između Venecije i Ljudevita Velikoga, čiji su saveznici bili Đenovežani, Dubrovčani koji su još bili pod zaštitom Venecije, pobojali su se, da ne bi Đenovežani po moru napali Dubrovčane, te su počeli naoružavati i utvrđivati Dubrovnik i Ston. 17. lipnja 1357. godine Veliko vijeće ovlastilo je kneza i Malo vijeće, pojačano sa 10 mudrih ljudi, da mogu utvrditi grad i Ston, postaviti straže i činiti potrebne izdatke. Knez i ovako prošireno Malo vijeće zaključili su tog dana, da se u Malom Stonu naprave drveni zastori među izrezima kruništa zidina, i to najprije na tvrđavi, pa onda sa vanjske strane (biva na istočnom zidu) i na koncu s unutrašnje strane (t. j. na zapadnom zidu). Također, da se naprave stepeništa i drvene ograde. Spoj tvrđave sa zidom, koji ide prema Pozvizdu, da se zazida.³¹ Ova zazidana vrata, kojima se nekad iz tvrđave Korune izlazilo na veliki zid, vide se i danas. Još je bilo zaključeno, da se u tri kule tvrđave naprave prosvođene cisterne.

Za Ston je određeno, da se također naprave drveni zastori među izrezima kruništa, počevši od stonskih vrata do položaja »Lastve«. Zid, koji je započet kod kuće općinskih činovnika, da se nastavi do općinske kuće te da sa kruništem bude toliko visok, da čovjek može biti zaklonjen. Također je zaključeno, da se popravi obala Grčkog pijeska,³¹ t. j. Broca.

Nekoliko dana kasnije zaključeno je, da se u Malom Stonu sagradi puč, a ne cisterna.³²

U početku rujna određeni su naročiti kapetani za straže u Stonu i na Ratu, a također je zaključeno, da gospodari moraju pribaviti onim seljacima, koji nemaju oružja, sablje i štitove na račun samih seljaka.³³

²⁸ Ibid. str. 127.

³¹ Ibid. str. 189.

²⁹ Ibid. str. 144.

³² Ibid. str. 190.

³⁰ Ibid. str. 149—150.

³³ Ibid. str. 192.

Mali Ston oko 1870. godine

Prvog prosinca Veliko vijeće, na temelju izvještaja providnika i šestorice vlastele, koji su bili poslani u Ston, donijelo je veliku odredbu o utvrđivanju Stona. Svaka točka je posebno glasovana i primljena s velikom većinom. Odredba se sastoji iz ovih točaka:

da se obnovi i utvrdi obala Grčkog pijeska te da nitko ne smije vaditi njene palisade;

da se prodube kanal;

da se prodube gradski jarak od Stonskih vrata do izvora vode, tako da bude dubok 7 noga (cca. 2.4 m.), a širok 5 sežanja (cca. 10 m.);

da se od već završenog zida uz obalu kanala sagradi novi zid u dužini od 130 sežanja, visok 1.5 sežnja bez kruništa;

da se uza zid u blizini završetka jarka kod vode sagradi kula, koja će nadvisivati zid za 2 sežnja;

da se uza zid prema brdu sagradi jedna druga takva kula više prije rečene;

da se naprave mali lukovi na zidovima za obrambeni hodnik u tvrđavi, koja se gradi u moru, a isti takvi lukovi da se naprave na zidu, koji od tvrđave ide prema moru;

da se u tvrđavi iskopa što moguće veći bunar;

da se do idućeg Uskrsa moraju povući unutar zidina sve kuće, koje se nalaze izvan zida Malog Stona i koje su već obilježene, a one, koje bi poslije tog roka još ostale izvan zida, da se spale.

Određena su još tog dana tri plemića, koji su imali odrediti, odakle će se uzeti novac za te radove.³⁴

Kako se iz ove odredbe vidi, ovdje se uglavnom radilo o utvrđivanju današnjeg grada Stona. Obje visoke kule, kojih je gradnja u toj odredbi određena, stoje još i danas. Ona nad izvorom Velike vode sada je ustvari sjeveroistočna ugaona kula grada Stona te je kasnije prozvana »Kula nad vodom«. Ona sa svojim obližnjim visokim kavalirirom naročiti je ukras grada. 130 sežanja dugi zid uz obalu, to je zid, koji je

³⁴ Ibid. str. 202—203.

išao prema Batu i kojega se temelji još vide. Iz te odredbe još proizlazi, da se izgradnjom Velikog stonskog kaštela već bilo započelo, iako imamo još devedesetih godina ovog stoljeća odredaba o njegovu osnivanju.

U početku 1358. godine, i to u vremenu, dok je još mletački knez bio u Dubrovniku, zbog rata između Venecije i Ljudevita Velikoga Dubrovčani naročitu pažnju posvećuju naoružanju i obrani Stona. Šalju se tamo tri plemića sa 120 ljudi, od kojih je 60 bilo s Elefatskih otoka, 40 sa Mljeta i 20 sa Lastova. Ta trojica plemića bili su ovlaštteni, da sa stonskim knezom prenesu sve one kuće, koje se nalaze izvan zidina Malog Stona unutar grada. Stonski knez je istog dana ovlašten, da seljake, koji su uz more na Pelješcu, može s njihovom stokom i stvarima preseliti na zaštićenije mjesto.³⁵ Sve te mjere opreza bile su iz bojazni, da Đenovežani kao saveznici Ljudevita ne bi napali Ston i Pelješac.

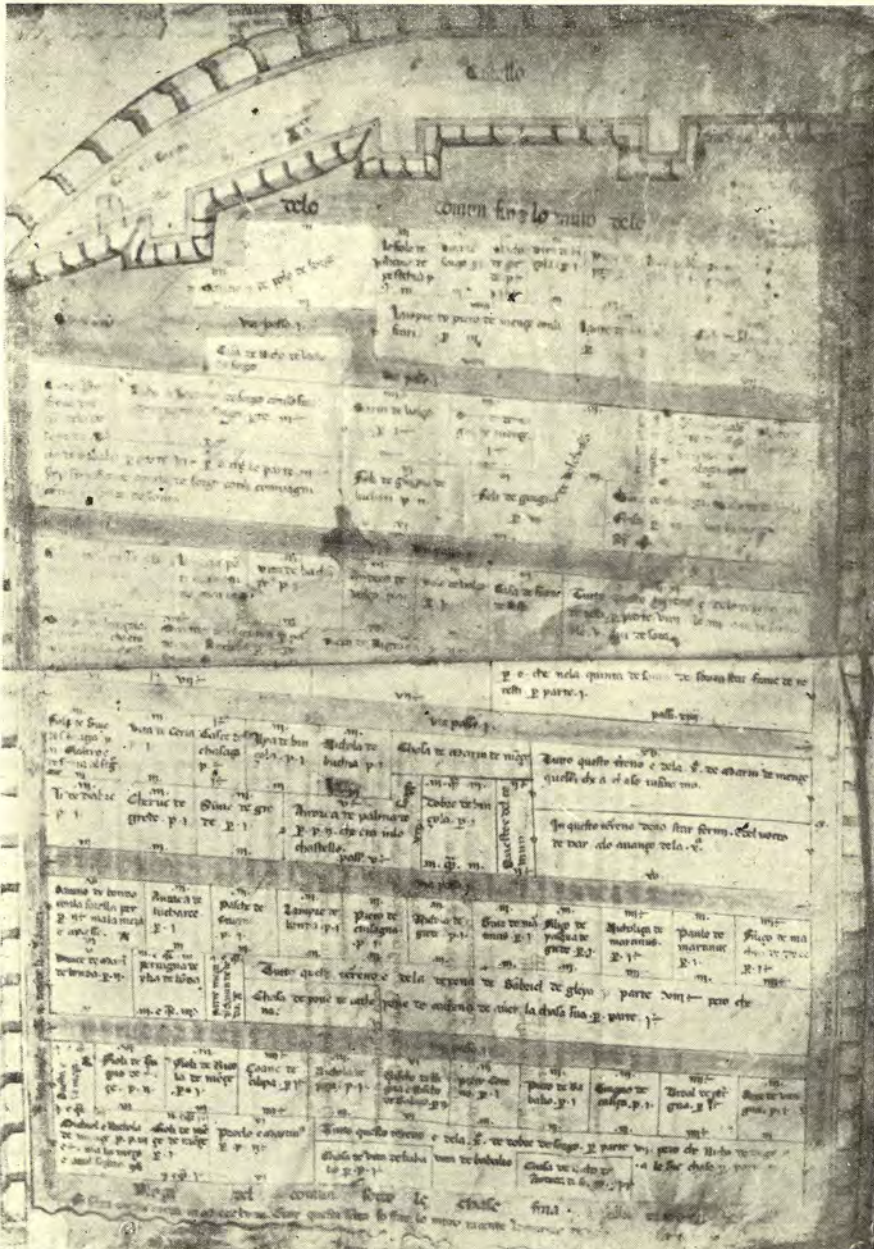
Ta godina je jedna od najvažnijih godina u povijesti Dubrovnika, jer se te godine zauvijek riješio »pokroviteljstva«, zapravo tutorstva Venecije. Dubrovčani su svečano otpremili mletačkog kneza iz grada i primili pokroviteljstvo hrvatsko-ugarskog kralja Ljudevita Velikoga, koji je bio zakleti neprijatelj Venecije. Od te godine Dubrovnik se već može smatrati samostalnom republikom, a ne samo slobodnom općinom kao dotada.

B) OD ODLASKA VENECIJANSKOG KNEZA IZ DUBROVNIKA DO PRED PAD CARIGRADA (1358—1452)

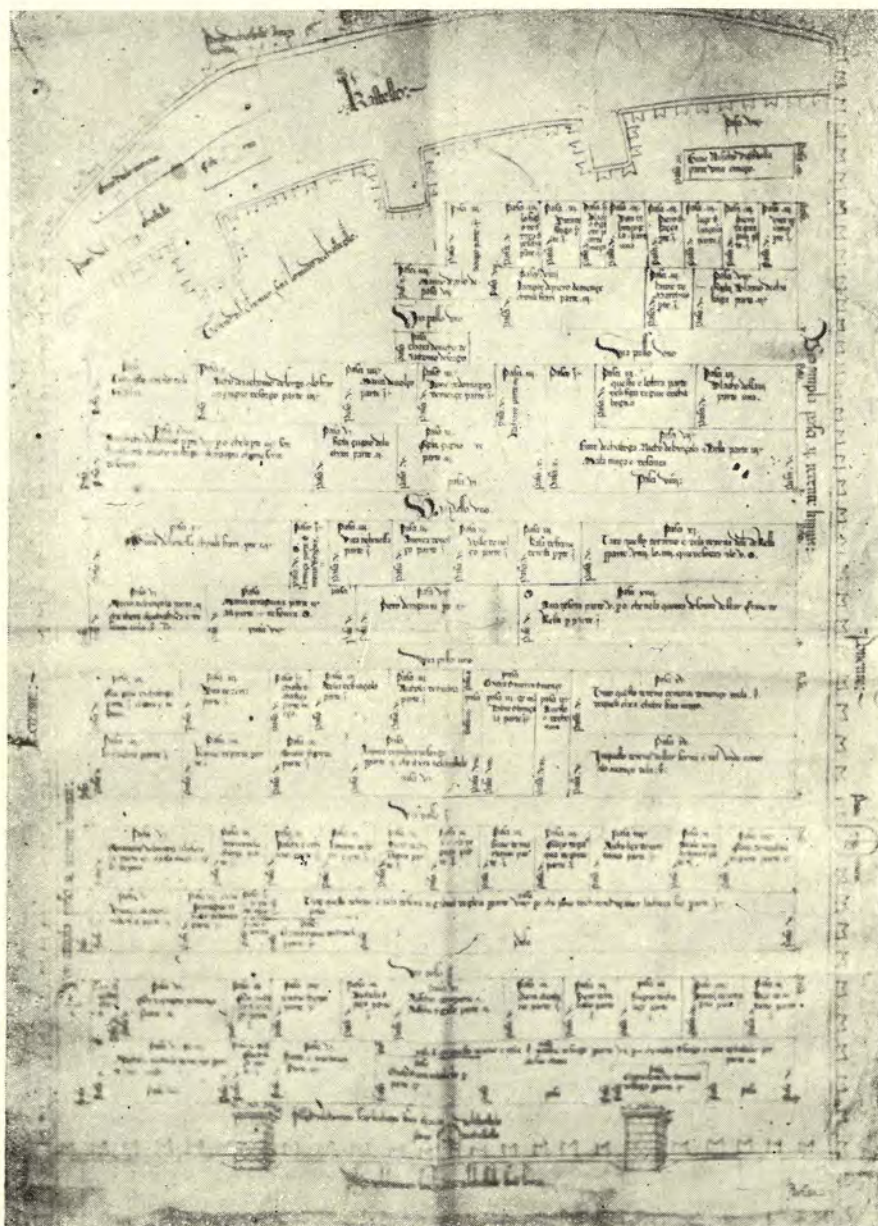
Odmah nakon odlaska mletačkog kneza i to već 21. travnja 1358. godine zaključilo je Veliko vijeće, da se radi boljeg utvrđenja i veće sigurnosti Malog Stona sagradi zid na obali.³⁶ Gradnjom tog zida Mali Ston je potpuno zatvoren. Do tog vremena bio je samo prema kopnu zatvoren zidinama, koje su se protezale do u more, a prema luci je bio potpuno otvoren. Tim novim zidom, u sredini kojeg su gradska vrata, gradić je odijeljen od luke. Taj zaključak, kao i onaj od iste godine o zazidavanju suvišnih gradskih vrata prema moru, u Dubrovniku imaju nešto simbolično u sebi. Mletačka Republika, koje je glavna snaga bila na moru, utvrđivala je sebi podložne gradove u Dalmaciji više prema kopnu i gotovo nastojala, da zidine tih gradova prema moru budu što slabije, da ih u slučaju neke pobune može lakše prisiliti na pokornost. Dubrovnik oslobodivši se Venecije zazidava suvišna gradska vrata prema moru u Dubrovniku, a svoj drugi utvrđeni grad Mali Ston zatvara zidom prema moru, kako radi same obrane, tako i da pokaže, da on zauvijek s njom prekida. Nad gradskim vratima, koja su na sredini tog zida, uzidan je polureljefni kip sv. Vlaha bez grada u ruci. Po svemu sudeći, jedan od najstarijih kamenih kipova sv. Vlaha.

³⁵ Ibid. str. 207—208.

³⁶ Ibid. str. 219—220.

Stariji nacrt iz knjige „Deseni et sentenzie de Stagno“
 Državni arhiv Dubrovnik

Noviji nacrt iz knjige „Deseni et sentenzie de Stagno“ Državni arhiv u Dubrovniku.
Na ovom nacrtu vide se sjeverni zid Malog Stona, sagrađen 1358. god.

U knjizi »Deseni et sentenzie de Stagno« postoje dva stara plana Malog Stona sa podjelom na ulice i pojedine čestice. Na starijem nije ucrtan zid na obali, ali ima primjedba, da je 1358. taj zid sagrađen. Na drugom novijem planu ucrtan je zid sa dvije kule i vratima. (Vidi plan 6 i 7).

Na koncu prosinca te godine Veliko vijeće je donijelo vrlo važnu odredbu, koja iako ne govori o samom utvrđivanju Stona, navodimo je iz razloga, što je ona osnov pravilne urbanističke izgradnje grada Stona. Ta odredba glasi:

»Ulice u Stonu, koje su u pravcu jug-sjever, moraju biti široke tri sežnja, a one istok-zapad jedan sežanj«.

Određena su i tri nastojnika, da izvrše tu regulaciju stime, da nastoje da bude što manje štete na već izgrađenim kućama.³⁷ Prema toj odredbi regulirane su prve tri glavne ulice sa svojim poprečnim uskim ulicama, kojih ima četiri, tako da se taj prvi dio grada sastojao od 15 jednakih blokova kuća.

U 1359. godini radi se neprekidno na izgradnji već započetih utvrda u oba Stona, te se 9. ožujka uzima za to od blagajnika Republike 500 dukata,³⁸ a 3. listopada je naređeno, da glavna carinarnica dade tisuću perpera u mjesečnim obrocima po 100 perpera.

I u 1360. god. vrše se veliki radovi na stonskim utverdama. 8. listopada zaključeno je, da se za izgradnju zidina Stona i za druge potrebne radove izda 500 perpera, a 3.105 perpera od prihoda soli, da se upotrebi za dovršenje naplava, cisterne i zida u Malom Stonu i za produbljenje jarka i završetak započetih, a već prije određenih radova u Stonu. Tog su dana još određena četiri činovnika nadzornika radova u Stonu, od kojih su po dva mjesečno morali tamo boraviti.³⁹

U idućoj 1361. godini posvećuje se naročita briga obrani i naoružanju Stona, te se ponovo određuje ljudstvo s otoka za posadu u Stonu, a šalje se jedna velika lađa na Grčki pijesak i razno oružje za obranu tvrđava.⁴⁰ Radovi se na izgradnji utvrđenja nastavljaju, te se od poreza na vino odobrava 1701, a od prihoda soli 1750 perpera.⁴¹

10. listopada te godine Veliko vijeće ovlastilo je Rektora i Malo vijeće, da za izradu drvenih zastora na kruništima, ograde i za sve potrebne radove na utvrđivanju i obrani Stona mogu vršiti sve potrebne izdatke.⁴²

U početku svibnja 1362. zaključeno je u Vijeću umoljenih, da se naprave četiri drvene utvrde zvane »Butefredos« na obali Grčkog pijeska, a 10 takvih na novom obrambenom zidu, na mjestu pak, gdje ovaj zid nije završen, da se zabiju grede i oblože daskama, na najpotrebnijim mjestima da se naprave drveni zastori kruništa (manteleti). Za te radove smjelo se potrošiti 200 perpera od prihoda najmova op-

³⁷ Ibid. str. 256—257.

⁴⁰ Ibid. str. 80—81.

³⁸ Ibid. str. 267.

⁴¹ Ibid. str. 92.

³⁹ Mon. Rag. III. str. 47.

⁴² Ibid. str. 127.

ćinskog zemljišta.⁴³ Novi obrambeni zid, koji se tu spominje i na kojemu se imalo izgraditi 10 drvenih utvrda, to je onaj, koji je od kule na Pontu išao prema Batu i kojega gradnja je bila određena 1357. U mjesecu srpnju vijeća se o ponovljenom naoružanju Stona. Nekoliko dana kasnije zaključeno je, da se u Ston pošalju Prepko i Juraj za upravljanje špingardama.⁴⁴ Taj zaključak je utoliko važan, što se u njemu spominje prvi put artilerija u Stonu. Špingarde su vrsta najstarijih topova manjeg kalibra.

Potkraj listopada određeno je pet nastojnika, koji su imali da predvide sve potrebno za utvrđenje i spremanje za obranu Stona, kao i za to potrebni iznos novca. Oni su o predviđenom morali izvijestiti Veliko vijeće.⁴⁵

U 1363. godini zaključeno je, da radnici, koji rade u Stonu i na Peleješcu, moraju imati 40 solida dnevno i pol trećine vina. Nastojnike treba da plaća stonski knez pod istim uvjetima i s istim berivima, koje imaju u Dubrovniku.⁴⁶

Oko sredine listopada 1364. otkupljena je za općinu kuća u Stonu, koju je bio sagradio Pavle, stonski kancelar na općinskom zemljištu. Isplaćen mu je iznos od 86 perpera.⁴⁷ Prema ondašnjoj vrijednosti kuća ovo je morala biti oveća zgrada, te je možda bila i na mjestu kasnijeg kneževa dvora.

23. siječnja 1367. određeno je, da se u Malom Stonu mjesto bunara, koji se prema ranijim zaključcima imao graditi, sagradi cisterna.⁴⁸ To je gradnja čatrnje u tvrđavi Koruni.

U svibnju te godine ponovo se pojačavaju straže u Stonu ljudima s otoka.⁴⁹ To stanje traje do polovice studenoga te se 18. tog mjeseca ljudi otpuštaju svojim kućama, a oružje se prenosi u Dubrovnik.⁵⁰

Četiri dana poslije otpuštanja pojačanih straža Vijeće umoljenih je zaključilo, da se u Stonu naprave zidovi, gdje je potrebno, da se udese stepeništa i ograde tako, da u slučaju potrebe ljudi mogu stajati na zidinama i boriti se.⁵¹

U 1370. godini vrši se regulacija drugog dijela grada Stona, te je određeno, da se na općinskom zemljištu naprave četiri ulice širine 1,5 sežnja, i da se naprave prostori za tri bloka po 10 kuća. Ti blokovi imali su biti širine 6 sežanja, a duljine 20 sežanja. Prostore za pojedine kuće vlada je ustupala besplatno pod uvjetom, da primalac zemljišta nije Stonjanin. Te kuće nijesu se smjele ni prodati ni zadužiti, već su se imale ostavljati u nasljedstvo muškim potomcima. Ako je posljednji nasljednik kćerka, morala se udati za nekog izvan Stona, koji je bio voljan doći stanovati u Ston. Ako ne bi bilo nasljednika, zadnji posjednik mogao je oporučno odrediti, kome da se poslije njegove smrti isplati vrijednost kuće, koju bi u takvu slučaju Vlada prodala nekom

⁴³ Ibid. str. 187.

⁴⁴ Ibid. str. 202—203.

⁴⁵ Ibid. str. 207.

⁴⁶ Ibid. str. 288.

⁴⁷ Mon. Rag. IV. str. 31.

⁴⁸ Ibid. str. 80.

⁴⁹ Ibid. str. 88—89.

⁵⁰ Mon. Rag. IV. str. 109.

⁵¹ Ibid. str. 110.

Grad Ston sa solilima 1827. god. iz knjige „Noticie storiche e statistiche del circolo di Ragusa“, od inž. Lovra Viteleschi, u Državnom arhivu Dubrovnik

izvan Stona, koji bi želio doći stanovati u Ston.⁵² Zemljište i kuće, o kojima se ovdje govori, to je onaj predjel Stona, koji leži između ulice od Stoviša i istočno od zida vrta franjevačkog samostana. Odredba o gradnji tih kuća i način upotrebe imala je svrhu, da se što prije i što više Ston naseli.

20. kolovoza 1371. poslata su u Ston dvojica vlastele, da pregledaju nove radove na utvrdama Stona te da se sa stonskim knezom posavjetuju, da li bi trebalo još kakve radove izvršiti. O svemu tome imali su da podnesu izvještaj.⁵³

Godine 1378. buknuo je četvrti rat između Venecije i Đenove. Kako su Đenovežani bili saveznici hrvatsko-ugarskog kralja Ljudevita Velikoga, vrhovnog protektora Dubrovnika, Dubrovčani su osim brodova, koje je trebalo prema ugovoru od 1358. staviti na raspolaganje Ljudevitu, morali pobrinuti se i za sigurnost svoje države. Radi toga oni te godine opet utvrđuju i naoružavaju Dubrovnik i Ston.

Venecijanska flota, koja se nalazila na Levantu, ušla je sa 20 brodova u Jadran i zaplijenila neke dubrovačke trgovačke brodove. Nakon toga je ušla u Boku Kotorsku, na juriš zauzela grad Kotor, opljačkala ga i ostavila u njemu svoju posadu i svog načelnika. Dubrovčani

⁵² Liber Omnium Reformatio-
num. Carta XXXI.

⁵³ Mon. Rag. IV, str. 128.

bojeći se iste sudbine, i to ne možda toliko za Dubrovnik, koliko za Ston, koji još nije bio jako utvrđen, izdaju naročita naređenja. Glavna obrana Stona prema tim naređenjima bio je Mali Ston, koji oni nazivaju tvrđavom (castellum) onog mora, a katkad i gradić (civita-della).

Prema naređenju od 18. kolovoza te godine svi plemići, koji su se nalazili u Stonu, na naređenje stonskog kneza imali su se povući u Mali Ston. U slučaju napada premoćnog neprijatelja na Ston, nije se smio napustiti bez dopuštenja Vijeća umoljenih. Neposluh prema toj naredbi kažnjavao se globom od 1000 perpera.⁵⁴

31. listopada Vijeće umoljenih naredilo je izvršenje potrebnih radova u stonskoj tvrđavi iz novca stonske carinarnice.⁵⁵

U početku prosinca uzet je u službu Markulin de Gex (Gež) sa platom od 30 perpera, da mora služiti u Stonu do svršetka rata s Venecijom i da može ulaziti u stonsku tvrđavu radi rukovanja bombardama i špingardama.⁵⁶ Sutradan su poslata u Ston dva providnika, koji su sa stonskim knezom morali pregledati utvrde stonske tvrđave i što je sve potrebno za njenu obranu te izvijestiti Vijeće umoljenih.⁵⁶

19. istog mjeseca donesena je odredba za budućeg stonskog kneza, u kojoj se kaže, da stonski knez sa svojim ljudima mora braniti Ston i Rat i biti vrhovni rukovodilac obrane Stona. U slučaju da neprijateljske galije napadnu Ston ovog mora, ostaje mu slobodno da izdrži i da ga brani. Ako vidi, da se ne će moći održati, on lično mora da se povuče u stonsku tvrđavu onog mora, i da sa sobom povede ljude iz Stona i sa Rata. Bolje ljude će smjestiti u tvrđavu (Korunu), a ostale u gradić (Mali Ston). Za čuvanje stonskog naselja ovog mora (Stona), odredit će ljude, koje nađe za zgodne. Ako bi došlo 5 ili više neprijateljskih galija, da napadnu Mali Ston, knez će odmah sa potrebnim ljudstvom ući u tu tvrđavu.

Istog dana je još određeno, da se novoizabrani knez Stona mora primiti dužnosti, osim ako plati globu od 300 perpera.⁵⁷

Kolika je opasnost prijetila Stonu, vidi se i po tome, što su Dubrovčani zatražili pomoć od kralja Ljudevita i od srpskog cara. Dva-desetog siječnja 1379. zaključeno je, da se treba postarati za ljude kraljeve i za one srpskog cara, koji će doći u pomoć Stonu. Izabran je građanin imenom Tvrdić, da pođe po ljude u Zahumlje, a Radoslav Zimbić po one srpskog cara.⁵⁸

Petog veljače određeno je, ako dođe u Ston 1000 ljudi srpskog cara, da im se daje 15 mjera vina na dan, ljudima dalmatinskog bana po 3 mjere na dan.⁵⁹ Petnaest dana kasnije ponovo mole dalmatinskog bana, da im pošalje ljude iz Zahumlja za obranu Stona.⁶⁰

⁵⁴ Ibid. str. 155.

⁵⁵ Ibid. str. 192.

⁵⁶ Ibid. str. 175.

⁵⁹ Ibid. str. 193—194.

⁵⁶ Ibid. str. 181.

⁶⁰ Ibid. str. 194.

⁵⁷ Ibid. str. 187.

Bili su pozvani i ljudi sa Rata, ali su već u veljači otpušteni svojim kućama stime, da moraju doći u Ston, čim opaze znakove, koji će se davati dimom.⁶⁰

Istog dana određena su i trojica vlastele za čuvanje i utvrđivanje stonske tvrđave, te je odlučeno, da se posudi cijelo vapno i sve kamenje, koje se nalazi u Stonu, da bi se upotrebilo za općinske radove.⁶⁰ Dva dana kasnije uzet je i zajam od 100 zlatnih dukata, koji se imao upotrebiti za vađenje kamenja i izradu vapna za radove u stonskoj tvrđavi.⁶¹

Dvadesetdrugog ožujka zaključeno je, da se opet moli dalmatinski ban i humski knez, da im pošalju ljude za obranu Stona.⁶²

U travnju te godine Đenovežani su kod Pule potukli venecijansku flotu, te je s time i opasnost za Ston minula. Nakon te pobjede Đenovežana Dubrovčani odahnuše te već potkraj lipnja odlažu radove utvrđivanja Malog Stona,⁶³ u početku rujna otpuštaju plaćenike iz Stona, a čuvanje tvrđave prepuštaju Stonjanima i onima sa Pelješca.⁶⁴

Kako radovi na zidinama Malog Stona nijesu bili završeni već odloženi, devetog travnja 1380. Vijeće umoljenih piše knezu Stona kao i kapetanu Malog Stona, da potrebne zidarske radove izvrše iz prihoda carinarnice vina i klaonice.⁶⁵

Ta opasnost, kojoj je Ston za vrijeme trajanja Đenoveško-venecijanskog rata bio izložen, ponukala je Dubrovčane, da ga jače utvrde prema moru stim više što su bili svjesni, da je Venecija kivna na njih zbog njihove pomoći Đenovežanima. Pošto su se malo oporavili od troškova, koje su imali za vrijeme trajanja rata, počеше misliti na nove gradnje utvrđenja u Stonu, koji im je zbog svog položaja i zbog morskkih solila bio vrlo važan. Zadnjeg prosinca 1381. vijećano je o gradnji kaštela u Stonu, te su određena trojica, koji su imali tamo poći i odrediti mjesto, na kojem će se zidati.⁶⁶

Potkraj kolovoza 1383. Vijeće umoljenih odredilo je dva nastojnika, koji će poći u Ston te sa stonskim knezom dati udesiti i utvrditi stonski zid, Mali Ston i Pozvird, kao i ostale položaje Stona i Rata onako, kako nađu za najshodnije.⁶⁷

I u toj godini ponovo se vijeća o gradnji stonskog Velikog kaštela, te je 12. i 13. prosinca nakon dugih vijećanja zaključeno, da se gradi u obliku četverokuta sa četiri kule na uglovima, a svaka stranica da bude 12 sežanja. Oko njega da se napravi jarak sa potpornim kosinama.⁶⁸

Već u početku 1384. godine određeno je 5 providnika, koji su imali odrediti prikladno mjesto za gradnju Velikog kaštela u Stonu.⁶⁹ Kako vidimo iz ranijih zaključaka o gradnji te tvrđave, vijećalo se još

⁶¹ Ibid. str. 195.

⁶² Ibid. str. 204.

⁶³ Ibid. str. 226.

⁶⁴ Ibid. str. 259.

⁶⁵ Reformationes 24. f. 92.

⁶⁶ Reform. 25. f. 2'.

⁶⁷ Ibid. f. 100'.

⁶⁸ Ibid. f. 121'.

⁶⁹ Ibid. f. 129.

godine 1347., zatim 1351., a 1357. već se i zidalo, te se čini čudnovato, da se sada nakon toliko vremena ponovo traži mjesto, na kojem će se zidati. Uzrok tome mogao je biti neprikladno močvarno zemljište, na kojem se počela graditi. S obzirom na to da se ovaj put premještaju i vrata na Velikom zidu radi njene izgradnje, skloni smo vjerovati, da je prvobitno mjesto, na kojem se bilo započelo njenom izgradnjom nešto sjeverozapadno od sadašnjeg njena položaja.

Kako smo prije spomenuli, radi gradnje te tvrđave premještena su i gradska vrata. Bio je prijedlog, da se naprave kod jarka tvrđave sa vanjske strane. Taj je prijedlog odbijen, a primljen je protivprijedlog, da se naprave između apside crkve sv. Vlaha i kuće don Andrije, stonskog kancelara.⁷⁰ Ta vrata, koja zaključici u početku obično nazivaju vratima Stona, a katkad i glavnim vratima, kasnije su dobila ime »Vrata od zamirja« te su postojala sve do 1874., kada su srušena, da se taj prostor »poljepša« i sagradi slavluk za doček Franje Josipa.

U 1385. godini nastavlja se izgradnjom Velikog kaštela, te je 11. kolovoza Malo vijeće zaključilo, da dva majstora zidara rade neprekidno na zidovima, a druga dva na kulama te tvrđave.⁷¹

U ožujku 1386. naredeno je Dobri Kaliću, koji je već od 1383. u društvu sa Đivom Pucićem bio činovnik radova u Stonu, da podnese izvještaj o radovima.⁷² K tome je Dobri Kalić, u početku studenoga te godine imenovan nadzornikom općinskih radova u Stonu⁷³ i kao takav spominje se sve do godine 1390.⁷⁴ te njega možemo smatrati graditeljem odnosno prvim upraviteljem gradnje sadašnjeg Velikog kaštela.

Četvrtog travnja te godine, zaključeno je, da se zidine Stona nadalje moraju graditi iz stonskog novca,⁷² znači iz stonskih prihoda.

Stonski Veliki kaštio bio je u toj godini već toliko izgrađen, da se u odluci za naoružavanje i čuvanje Stona, izdatoj 26. listopada određuje i broj njegove stalne posade. U toj odluci određeno je, da u tvrđavi ovog mora bude 12 ljudi, kojima će knez zapovijedati; u tvrđavi onog mora također 12 ljudi, kojima će zapovijedati kapetan onog mora; u tvrđavi Pozvizdu da bude 6 ljudi, kojima će zapovijedati nastariji među njima. Svima na čelu stoji stonski knez.⁷⁵ Tvrđava ovog mora je stonski Veliki kaštio, a tvrđava onog mora je Mali Ston sa tvrđavom Korunom. U toj odluci je nadalje određeno, da od 12 ljudi određenih za tvrđavu onog mora mora po noći biti 6 u Koruni, a 6 u Malom Stonu. Za naoružanje sve 3 tvrđave određeno je 30 oklopa, 20 balista sa 6 sanduka strelica i 6 bombardi s odgovarajućim barutom.⁷⁵

Iako je stonski Veliki kaštio u prošloj godini već bio naoružan, ipak se i dalje radi na njegovoj izgradnji, te je 27. studenoga 1387. u Vijeću umoljenih zaključeno, da se jedna njegova kula isturi u kanal.⁷⁶ Kula, o kojoj je ovdje riječ, bila je na mjestu sadašnje polukružne kule kaštela. Njeni ostaci vide se u prizemlju te velike kule.

⁷⁰ Reform. 26, f. 6.

⁷¹ Ibid. f. 37'.

⁷² Ibid. f. 61'.

⁷³ Reform. 27, f. 8'.

⁷⁴ Reform. 28, f. 45.

⁷⁵ Liber Omnium Reform. Carta XXIV.

⁷⁶ Reform. 27, f. 79'.

Na stonskom Velikom kaštelu radi se i u 1389. godini. Osmog lipnja te godine zaključeno je, da se u unutrašnjosti kaštela sagradi kuća širine 3 sežnja. Ona je imala biti prislonjena uz istočni zid tvrđave i imala se protezati od južnog do sjevernog zida.⁷⁷ Ta zgrada danas ne postoji, jer sadašnje dvije zgrade te tvrđave prislonjene su uz njen južni i sjeverni zid. Uz istočni zid tvrđave opažaju se neki tragovi zgrada, a u katastralnom planu Stona iz 1838. uz ovaj zid vide se četiri manje zgrade.

U 1390. godini ponovo se produbljuje jarak, odnosno kanal uz veliki zid sa strane Stona, i to počevši od luke do Velike vode.⁷⁸

7. studenoga, na temelju ovlaštenja Velikog vijeća, zaključeno je u Malom vijeću, da se u Stonu izvan grada sagrade četiri kule: dvije s istočne i dvije sa zapadne strane.⁷⁹ Mišljenja smo, da te kule nijesu nikada ni bile sagrađene, jer im ne postoje nikakvi ostaci, a osim toga u daljim zaključcima više se ne spominju.

Dva dana kasnije Veliko vijeće je ovlastilo Rektora i Malo vijeće, da mogu uzeti 1000 perpera od novaca predviđenih za radove u Stonu te da ih upotrebe za gradnje u tom mjestu.⁸⁰

Pred konac siječnja 1392. odredilo je Vijeće umoljenih, da se imenuje tri providnika, koji će poći u Ston i predvidjeti što bi sve bilo potrebno uraditi za bolje utvrđenje mjesta.⁸¹ Potkraj veljače isto je Vijeće odložilo raspravljanje o pismenom prijedlogu tih providnika,⁸² te prijedlog nije ni zaveden u knjigu Vijeća. Iako ne možemo ustanoviti, o čemu se radilo, odnosno, što su providnici predlagali, znamo, da su se u toj godini ipak vršili neki veći radovi u Stonu, što nam svjedoče odluke Vijeća. 9. ožujka zaključeno je u Vijeću umoljenih, da se uzme od novaca određenih za općinske radove i pošalju u Ston za tamošnji rad.⁸³ S tim se složilo i Veliko vijeće, koje je tri dana kasnije naredilo, da se od tog novca odvoji iznos od 1000 perpera za utvrđivanje Stona.⁸⁴

Prema zaključku Velikog vijeća od 30. kolovoza radilo se i na završavanju Velikog kaštela, jer se za te radove imao uzimati novac određen za Dubrovnik, i to sve dotle, dok ta tvrđava ne bude završena.⁸⁵

Godine 1393. izvršena su premjerivanja stonskih ulica i blokova kuća, i to onog dijela, koji je bio podijeljen 1336., a reguliran 1358. Po opisu tog premjerivanja vidimo, da je grad, uglavnome bio onako raspoređen, kako je i danas, s vrlo malim razlikama. Kao prva ulica je ulica uz Veliki zid, koju nazivaju Dugom ulicom, jer je bila zamišljena sve do navrh brda Pozvizda. Njena širina bila je tri sežnja. U istom pravcu (jug-sjever) idu još dvije ulice iste širine i jedna, t. j. četvrta širine samo dva sežnja. Između te četiri glavne ulice su tri reda kuća, koji

⁷⁷ Reform. 28. f. 22'.

⁷⁸ Reform. 28. f. 86'.

⁷⁹ Reform. 29. f. 5.

⁸⁰ Ibid. f. 102/II.

⁸¹ Ibid. f. 89'.

⁸² Ibid. f. 89'.

⁸³ Ibid. f. 91.

⁸⁴ Ibid. f. 126.

⁸⁵ Ibid. f. 134'.

su opet poprečnim ulicama (istok-zapad) podijeljeni na blokove. Širina blokova je istok-zapad 14 sežanja, a jug-sjever 17 do 18 sežanja. Kao prva poprečna ulica navedena je sama Placa, koja je bila zamišljena 4 sežnja osim ispred općinske kuće (kasnijeg dvora), gdje je bila široka samo 3 sežnja. Primjećujemo, da je sada i na tom mjestu široka 4 sežnja. Ostale četiri poprečne ulice široke su jedan sežanj. Prva od tih svršava na velikoj poljani, druga i treća kod kuća sagrađenih na općinskom zemljištu (reguliranom 1370), a četvrta je išla do zemljišnih dodataka t. zv. Đonta (od italijanske riječi *giunta*). U toj godini nijesu vršena premjerivanja općinskog zemljišta, već samo dijelova, koji su dati pojedincima. Svaki taj dio (desen) bio je naime jednog vlasnika, te se on imao brinuti za pravilnu izgradnju kuća tog bloka. Između prve i druge glavne ulice bili su blokovi Petra Ribice, Toma Držića, Petra Pabora, Martola Tudizića i Paska Gučetića, između druge i treće ulice Luke Lukačevića, Pavla Gučetića, Marina Petranje, Junija Đurđevića i Martola Škarića. Između treće i četvrte: Marina Bunića, Nifka Bodačića, Duma Bucignola, Nale Crijevića i Mata Đurđevića. Zemljište nad tim blokovima prema brdu bilo je općinsko.⁸⁶

Prema originalnoj prvobitnoj zamisli naselje je bilo zamišljeno samo toliko široko od istoka prema zapadu, koliko zauzimaju blokovi kuća između te četiri glavne ulice. Prostor, koji sada zauzima velika poljana, (obično zvana Stara komarda) i franjevački samostan, naknadno je nakon podjele zemljišta oduzeto za općinu od dijela Paska de Stilo. Taj prostor iznosio je $\frac{2}{10}$ jednog dijela.⁸⁷ K tom oduzetom zemljištu, pripadalo je i ono zemljište od istočnog zida franjevačkog samostana do četvrte glavne ulice, koje je općina regulirala i dala za gradnju kuća 1370. Zemljište nad samostanom i nad blokovima kuća reguliranih 1370. pripadalo je u t. zv. Đonte (dodatke) kao i cijela zapadna strana brda Pozvizda. To proizlazi iz same parcelacije tog predjela, a to nam potvrđuje i činjenica, da u prije citiranom zapisniku o premjerivanju izričito stoji, da najgornja od četiri uske poprečne ulice ide do Đonta.

Iz opisa dijela Paska de Stilo doznajemo za još dvije ulice, jedna od njih ide od crkve franjevacca do vrha brda, a druga ide od četvrte glavne ulice prema zapadu u duljinu od 68 sežanja.⁸⁷ Prvu od tih vidimo još na katastralnom planu, a u naravi se jedva poznaje, i to samo na dijelu unutar sadašnjih gradskih zidina. Druga je ona, koja ide uz crkvu franjevačkog samostana i kojom se izlazilo na zapadna gradska vrata, dok nijesu zazidana.

U 1395. godini naređeno je, da se naprave vratnice sa vratašcima za Veliki kaštio, željezne rešetke za prozor dvorane kuće u kaštelu i peć za kruh, zatim da se uredi zatvor i sagradi nužnik. Radove je imao voditi stonski kancelar, a isplate vršiti iz prihoda stonske carinarnice.⁸⁸

Jedanaestog ožujka 1396. vijećano je u Vijeću umoljenih o problemima utvrđivanja Stona. Tog dana prvi put je vijećano o opasivanju

⁸⁶ Deseni e sentenzie de Stagno f. 1.

⁸⁸ Reform. 30, f. 25.

⁸⁷ Ibid. f. 6.

stonskog naselja zidinama. Nije došlo ni do kakva zaključka, već je prijedlog odgođen.⁸⁹ To bi bio prvi prijedlog i prva ideja o obzidavanju grada Stona. Tog dana je vijećano i o gradnjama, koje su se imale izvršiti na Pozvizdu, ali je i taj prijedlog odgođen.⁸⁹

Zaključeno je zatim, da se najprije odredi, koje bi radove trebalo napraviti, da se zatim zatraži privola i odobrenje od Velikog vijeća. Ti radovi bili su uglavnom fortifikacijski radovi za obranu solila prema kanalu, zatim na produbljenju kanala i jarka. Radovi su se imali izvršiti djelomično na račun općine, a djelomično su ih morali izvršiti stanovnici Stona i plaćene sluge privatnika. Svaki onaj, koji je bio zadužen za te radove, imao je platu od jednog groša na dan, a mogao je mjesto sebe poslati zamjenika.⁸⁹

Nakon četiri dana Veliko vijeće dalo je ovlaštenje Rektor, Malom vijeću i Vijeću umoljenih za izvršenje prije rečenih radova stime, da za njih, kao i za radove na zidinama i utvrdama Stona mogu uzeti novac od koje bilo općinske blagajne osim one žita.⁹⁰

Nakon tog ovlaštenja Velikog vijeća Vijeće umoljenih donosi nekoliko zaključaka o radovima, koji su se imali izvršiti u Stonu, i to:

da se prodube stonski konao i da se naprave drvena braništa na palisadama Broca;

da se uzme jedan vratar za novi stonski kaštio;

da se popravi cisterna na Pozvizdu, a tako isto arsenal Malog Stona;

da se pokuša kopati u blizini malostonskog zida radi ustanovljenja da li bi se mogao napraviti bunar;

da se sagradi jedan brigantin;

da se upute u Ston činovnici gradnje Stona stime, da se imaju svakog mjeseca mijenjati.

Za sve naprijed navedene radove i rashode uzimat će se novac od stonske carinarnice.⁹¹

Drugog prosinca Vijeće umoljenih donijelo je odluku za nastojnike Stona. U toj odluci se navodi, da se moraju završiti drvena braništa od Grčkog pijeska i Bata do stonskog Velikog kaštela; da se u stonskom kaštelu, koji oni nazivaju Knežev kaštio, jer je u to vrijeme u njemu stanovao knez, moraju završiti svodovi obilaznih hodnika i sve udesiti za obranu. Na tvrđavi Pozvizd imala se popraviti cisterna i također sve spremiti za obranu. U Malom Stonu i na njegovoj tvrđavi (Koruni) određeno je, da se poprave svodovi obilaznog hodnika, hodnici i stepeništa kula i zidina; osim toga, da se napravi predzide pred stonskim vratima i oko Kneževa kaštela.⁹²

Dva dana kasnije donesena je i druga odluka kao nadopuna pređašnje. Po toj novoj odluci morala se u svakoj stonskoj tvrđavi napraviti peč za kruh i nabaviti žrvanj. Također je naredeno, da se naprave drveni zastori kruništa na tvrđavama i zidinama Malog Stona.

⁸⁹ Ibid. f. 85'.

⁹¹ Ibid. f. 86.

⁹⁰ Ibid. f. 127'.

⁹² Ibid. f. 92'.

U pogledu naoružanja odluka predviđa na tvrđavi Pozvizdu šest oklopa, šest željeznih kaciga i četiri balistre. Za stonski Veliki kaštio i za Mali Ston s Korunom predviđa se po dvostruko naprijed rečenih predmeta i po tri sanduka veretona. Za tvrđavu Pozvizd predviđaju se samo dva sanduka tih naboja. Za svaku od tri stonske tvrđave predviđene su po dvije bombarde. Na Pozvizdu je uz drvo za gorivo moralo biti i dva tovara zubalja, a u druge dvije po pet tovara.⁹²

Zublje, koje se spominju u toj odluci bile su potrebne za rasvjetu i za davanje znakova, koji su se po danu davali dimom, a po noći vatrom. Glavna signalna stanica Stona bila je tvrđava Pozvizd, s koje su se preko Šipana davali znakovi Dubrovniku, odnosno straži na Srđu, koja je dojavljivala gradu i obratno: Dubrovnik preko Srđa i otoka Šipana javljao se znakovima Pozvizdu. Same stonske tvrđave tako su postavljene, da se sa sjeveroistočne kule stonskog Velikog kaštela vidi istočna ugaona kula Korune, a opet s oba ta položaja vidi se tvrđava Pozvizd.

U 1397. godini nastavlja se radovima u Stonu, te se u proljetnim i u ljetnim mjesecima redovito biraju činovnici radova za taj grad, ali novih zaključaka o većim radovima nema, što znači, da se uglavnome izvršavaju radovi određeni u prošloj godini.

Okol sredine ožujka zaključeno je u Malom vijeću, da se povisi zid Malog Stona s istočne strane za pet sežanja sa kruništem s vanjske i svodovima obilaznog hodnika s unutrašnje strane.⁹³ Ti radovi bili su u početku kolovoza u završnoj fazi, jer je Malo vijeće 11. tog mjeseca zaključilo, da se, čim se završi izgradnja svodova, činovnici radova povrate u Dubrovnik, a majstori da se otpuste.⁹⁴

U početku 1398. počinje se radovima u Stonu, te su već 21. siječnja izabrani činovnici radova, s kojima je imao poći u Ston neki Kola Malatus kao nadzornik gradnja.⁹⁵ Šest dana kasnije izabrana su dvojica vlastele, koji su imali iz Dubrovnika slati potrebni materijal u Ston. Tog istog dana šalje se 100 ljudi iz Astoreje za čuvanje Stona.⁹⁶

Četvrtog veljače Malo vijeće je izabralo i odredilo Miha Restića i Andriju Volcia kao providnike Stona.⁹⁷ To je prvi put, da se spominju providnici (proveditori) Stona. Kasnije su oni češće određivani, a u XVI., XVII. i XVIII. stoljeću redovito.

Dvadesetprvog veljače Vijeće umoljenih primilo je i odobrilo odredbu za utvrđivanje Stona sastavljenu od trojice za to određenih plemića. Ta odredba tiče se uglavnome izgradnje i utvrđenja za obranu solila. U njoj se predviđa ovo: prvo, popravak palisada od Broca prema Stonu, kojih je dužina iznosila 280 sežanja. Te je trebalo produžiti još za 20 sežanja, tako da bude ukupna dužina 300 sežanja (614,4 m). Na tim palisadama imalo se napraviti 10 drvenih braništa. Drugo, da se napravi osam catara, od kojih će se svaka naoružati sa dvije bombarde. U slučaju opasnosti te bi se vozile kanalom. Treće, da se na-

⁹³ Ibid. f. 57.

⁹⁶ Ibid. f. 18.

⁹⁴ Reform. 31, f. 3.

⁹⁷ Ibid. f. 18'.

⁹⁵ Ibid. f. 17.

pravi 29 do 30 sežanja palisada od suhomedine s istočne strane prema Beteseriji; na samoj suhomedini da se napravi 7 drvenih braništa. Četvrto, počevši od kule Bata do skladišta soli u dužini od 210 sežanja ima se podići zid na visinu od šest lakata, a sa njegove strane prema solilima napraviti mu svodove obilaznog hodnika. Na samom zidu podići 8 drvenih braništa. Na mjestu, gdje su morska ili lučka vrata, napraviti zidana vrata sa dobrim zatvorima, a izbaciti grede i napraviti zid prije rečene visine do zida, gdje je bila prije općinska kuća, što iznosi 15 sežanja zida. U moru pod zidom napraviti lukove, da more može ulaziti u solila. Gradnja odnosno nadogradnja tog zida u ukupnoj dužini od 235 sežanja (481 m.) imala je stajati oko 1.200 perpera.

Od Kneževa kaštela (stonski Veliki kaštio) pa do prema »Batu« trebalo je, da se uz obalu sa strane Supavla napravi palisada visine dva lakta. Između obale i ove palisade bio bi mulj, preko kog bi bilo nemoguće prelaziti.

Osim prednjeg još je određeno, da se sagrade 4 kule, a dvije kule kaštela da se popode i da se ne presvođuju.⁹⁸

Kula »Bat«, koje se temlji i danas vide, bila je udaljena od magazina soli oko 420 m. Tu prastaru malu kulu, koja se spominje već oko sredine XIV. stoljeća i koja je stoljećima upotrebljavana za pohranu alata solila te nikome nije smetala, dao je godine 1923. porušiti ondašnji upravitelj solila Slavković na sveopće negodovanje Stonjana. Sada se na njenu mjestu nalazi mala drvena baraka za pohranu alata.

Vrata, koja se ovdje spominju kao morska ili lučka vrata, kasnije su nazivana i vrata od Ponte, a stajala su u blizini današnjeg magazina soli s njegove sjeverne strane.

Pet dana kasnije, t. j. 26. tog istog mjeseca odloženo je u Vijeću umoljenih na neodređeno vrijeme vijećanje o gradnji grada u Stonu.⁹⁹ Kako smo u 1396. godini vidjeli, već tada je sličan prijedlog bio odložen. I u idućim godinama bit će takvih prijedloga iz čega proizlazi, da je ta nakana nikla ranije, nego što je mogla biti realizirana. Stvarnom izgradnjom stonskih gradskih zidina, t. j. zidina, koje su potpuno opasale grad Ston, započeto je istom 1407., kako ćemo kasnije vidjeti.

U travnju te godine Malo vijeće ovlastilo je činovnike gradnja u Stonu, da mogu nabaviti vapna koliko nađu za potrebno,¹⁰⁰ a nekoliko dana kasnije naređeno im je, da odgode izgradnju svodova obilaznih hodnika zidina Stona.¹⁰¹

U toj t. j. 1399. godini vijeća se samo o popravcima kuće malo-stonskog kapetana¹⁰² i o molbi radnika solila, da im se proda općinski kamen i vapno, koje se nalazilo u Stonu.¹⁰³ Razumljivo je, da je njihova molba odbijena, jer je vlada imala nakanu produžiti utvrđivanjem Stona.

⁹⁸ Ibid. f. 110—110'.

¹⁰¹ Ibid. f. 23'.

⁹⁹ Ibid. f. 110'.

¹⁰² Ibid. f. 70.

¹⁰⁰ Ibid. f. 22'.

¹⁰³ Ibid. f. 50.

Trinaestog lipnja 1402. Veliko vijeće zaključilo je i donijelo odluku o obzidavanju Stona.¹⁰⁴ Nažalost u Dubrovačkom državnom arhivu nedostaju knjige zaključaka Vijeća od konca 1399. pa sve do sredine 1402. godine tako, da nam se nije sačuvala ta važna odredba. Vijest, da je to zaključeno u Velikom vijeću dana 13. lipnja, imamo u jednom zaključku Malog vijeća iz 1407. godine, kojim se naređuje početak tih radova.¹⁰⁴

Trećeg srpnja Malo je vijeće izabralo trojicu vlastele, koji su imali da predlože, odakle da se uzme novac za obzidavanje Stona i kako da se odrede činovnici za tu gradnju.¹⁰⁵ U vezi s tim izborom, dvanaest dana kasnije Vijeće umoljenih donijelo je nekoliko zaključaka o izgradnji gradskih zidina Stona i ostalih stonskih utvrda. Tu je zaključeno, da se za obzidavanje Stona uzme novac iz carinarnice vina, klaonice i ispaše u Stonu odbivši potrebne svote za isplatu stražara. Zaključeno je također, da se od Velikog vijeća zatraži ovlaštenje Knezu, Malom vijeću i Vijeću umoljenih, da mogu prodati općinska zemljišta na Pelješcu i novac upotrebiti za te radove; osim toga, da svaki onaj, koji ima dio zemljišta na stonskom Ratu (Pelješcu), plati po tri perpera i da se uzme na zajam novac dviju ostavština. Predlagano je, da se uzima i od carine klaonice u Dubrovniku 2000 perpera na godinu sve dotle, dok zidine Stona ne budu izgrađene. Ovaj posljednji prijedlog odloužen je na neodređeno vrijeme.¹⁰⁶ Nekoliko dana kasnije odlučilo je Vijeće umoljenih, da se napravi jarak sa zidom kod tvrđave Malog Stona, a za njegovo kopanje da se zaduže ljudi stonskog Rata i Stona.¹⁰⁷ Istog dana zaključeno je u Malom vijeću, da taj jarak bude udaljen od zida i kula tvrđave tri sežnja. Imao je biti širok također tri sežnja na vrhu, a na dnu razmjerno prema kosini zidova.¹⁰⁸ Kopanje tog jarka nije izvršeno, jer se od tog rada odustalo potkraj kolovoza.¹⁰⁹

Trinaestog kolovoza zaključeno je u Malom vijeću, da se zazidaju zapadna vrata Malog Stona, a da se naprave nova u blizini mora na krilu arsenalskog zida.¹¹⁰ Četiri dana kasnije Vijeće umoljenih ovlástilo je kneza, kapetana i vijećnike Stona, da u pogledu vrata Malog Stona urade onako, kako nađu za najzgodnije.¹¹¹ Iz daljih zaključaka ne proizlazi, da su ta vrata ikada bila zazidana.

Posljednjeg listopada zaključeno je, da se oko stonskog Velikog kaštela sagradi predziđe.¹¹² To predziđe uglavnome postoji i danas.

Iako je u prošloj godini bilo zaključeno, da se obzida Ston, u ovoj t. j. 1403. godini u tome nije ništa poduzeto. Vršer se samo fortifikacijski radovi na već postojećim utvrdama, a naročito se utvrđuje stonski Veliki kaštio. Sam Ston se naoružava i priprema za obranu. Uzrok tome su nesuglasice i nakon toga rat između Dubrovnika i bosanskog kralja Ostoje.

¹⁰⁴ Reform. 33. f. 8'.

¹⁰⁹ Ibid. f. 117.

¹⁰⁵ Reform. 32. f. 2'.

¹¹⁰ Ibid. f. 9.

¹⁰⁶ Ibid. f. 108.

¹¹¹ Ibid. f. 115.

¹⁰⁷ Ibid. f. 111.

¹¹² Ibid. f. 125'.

¹⁰⁸ Ibid. f. 6.

Potkraj ožujka zaključeno je, da se četvorici Stonjana, kojima je bilo oduzeto zemljište, na kojem su im stajale kuće, radi kopanja jarka ovog kaštela dade ista količina općinskog zemljišta u blizini franjevačkog samostana. Posjednici tih zemljišta odnosno kuća bili su: Petko Brateković, Vladna, kći Pravoslava Sabljara, Humko Grbić i Stojka, kći Dobroslava Rečenića.¹¹³

Jedanaestog lipnja te godine odredilo je Vijeće umoljenih, da se započne izgradnjom predzida Velikog kaštela,¹¹⁴ a četiri dana poslije toga Malo vijeće šalje u Ston dvojicu vlastele, da razvide i odrede, kako će se to predzide graditi.¹¹⁵ Već u svibnju radi naoružanja Stona uzimaju se i privatne kuće u Malom Stonu za smještaj vojnika,¹¹⁶ a 20. lipnja Vijeće umoljenih potpisalo je veliku odluku o čuvanju i naoružavanju stonskih utvrđenja. Prema toj odluci, koja je napisana zbog opasnosti, koja je prijetila Stonu od bosanskog kralja Ostoje, koji je već bio zauzeo Primorje, imalo se odmah uzeti 50 plaćenih vojnika. Od tih su 24 imala čuvati Veliki kaštio, 20 tvrđavu »Onog mora«, koju ćemo radi kratkoće imena nazivati Koruna, iako je to ime kasnije dobila. Za tvrđavu Pozvird određena su šestorica. Imalo se popisati 40 ljudi iz Stonskog sela (kako nazivaju Ston, prije nego je opasan zidinama). Ti su u slučaju potrebe morali ući u Veliki kaštio sa svim svojim stvarima i braniti ga. Isto tako imalo se odrediti i deset ljudi za Pozvird. Sve ostalo stanovništvo Stona imalo se u slučaju navale povući u gradić Mali Ston. Od tih su se imala odabrati dvadesetorica za obranu Korune. Na Veliki kaštio i na Korunu imalo se namjestiti po pet bombardara, a na Pozvird dvije. Osim toga u Veliki kaštio i u Korunu imale su se smjestiti po četiri baliste na krčak i po dvije špingarde, a na Pozvird samo dvije takve baliste.

Sve tri tvrđave imale su se opskrbiti hranom za godinu dana, zatim drvom, željezom, ugljenom i drvom za gorivo, a njihove cisterne imale su se naliti vodom.

U Veliki kaštio i u Korunu imao se poslati po jedan kovač, drvodjelja i kamenar i po 200 mjera kreča već izmiješanog s pijeskom.

Zid predzida Velikog kaštela, koji se gradio, morao se brzo i solidno dovršiti.¹¹⁷

U prvoj polovini srpnja zaključilo je Vijeće umoljenih, da se sruši zid tornja samostana sv. Marije stonske i zid stonskog dvora, koji je izvan kaštela, i da se njihovo kamenje upotrebi za utvrđivanje Stona.¹¹⁸

Određeno je tih dana, da se ljudima sa Rata, koji dođu dobrovoljno raditi u Ston, plaća na dan po pol groša.¹¹⁹

Čini se, da su radovi na izgradnji predzida Velikog kaštela dobro napredovati, jer je 12. tog mjeseca zaključeno, da se, čim se ti zidovi završe, počne izgradnjom njihovih potpornjaka (barbakana).¹²⁰

¹¹³ Ibid. f. 33'.

¹¹⁴ Ibid. f. 148.

¹¹⁵ Ibid. f. 41'.

¹¹⁶ Ibid. f. 38.

¹¹⁷ Ibid. f. 151—151'.

¹¹⁸ Ibid. f. 156'.

¹¹⁹ Ibid. f. 157'.

Oko sredine kolovoza bilo je zaključeno, da se na brdu Pozvizdu napravi ograda od usuhu naslaganog kamenja, u koju bi se, u slučaju potrebe, mogli skloniti stanovnici stonskog Rata (Pelješca).¹²⁰ Nekoliko dana kasnije odgođena je na neodređeno vrijeme izgradnja te ograde.¹²¹

Knjige zaključaka vijeća od 1404. do inkluzivno 1406. nedostaju, ali s obzirom na to, da se u to vrijeme Dubrovnik nalazio u ratnom stanju s bosanskim kraljem Ostojom, razumljivo je, da se nijesu započinjali novi radovi. Pošto su Dubrovčani uspjeli da vojvodu Hrvoju Vukčića odvoje od Ostoje i pomire s ugarsko-hrvatskim kraljem Sigismundom i pošto je Sigismund 1405. ušao s vojskom u Bosnu, Dubrovčani odahnuše te počеше opet misliti o potrebi obzidavanja grada Stona.

U početku 1407. god., i to već 22. siječnja Malo vijeće je zaključilo, da se slijedeći odluku Velikog vijeća od 13. lipnja 1402., obzida selo Ston.¹⁰⁴ Određeno je nadalje, da se za izgradnju tih zidova uzme 1000 perpera od carine vina u Dubrovniku, a 1000 perpera od carine na vino u Stonu. Osim toga je zaključeno, da se predloži Velikom vijeću prodaja općinskih zemljišta u stonskoj knežiji, a utrženi novac da se upotrebi za obzidavanje Stona.¹²² Četiri dana kasnije biraju se tri činovnika radova za gradnje, koje su se imale započeti u Stonu.¹²³

Oko sredine veljače biraju se druga tri činovnika radova za gradnju grada Stona i prikupljanje novca za početak radova.¹²⁴ U početku travnja ovlaštani su ti činovnici da započnu gradnjom stonskih gradskih zidina i da za taj rad uzmu potrebne zidare.¹²⁵

Sedmog svibnja činovnicima gradnje gradskih zidina u Stonu odobrava se ponovo 1000 perpera od carine vina u Dubrovniku,¹²⁶ a 27. istog mjeseca naređuje im se, da naprave dvojna gradska vrata, i to jedna kod franjevačkog samostana na ulici Bonde, a druga kod vrta stonskog kancelara.¹²⁷

Oko sredine lipnja zaključeno je u Malom vijeću, da se predloži Velikom vijeću izmjena debljine zida od 4 na 5 palma i mjesto 4 kule, kako je bilo određeno, da ih se napravi 6.¹²⁸ Već sutradan Veliko vijeće vijećalo je o tom prijedlogu, te je zaključeno, da debljina zida ostane, kako je u odluci, a da se sagrade dvije kule više, nego što je odlukom određeno. Tom prilikom zaključilo je Veliko vijeće, da se u pogledu gradskih vrata postupi, kako je u odluci, te da se naprave samo jedna.¹²⁹

Prvog listopada Malo vijeće predlaže Velikom vijeću da se naprave jedna gradska vrata i kod samostana franjevaca i da se odustanu od gradnje jedne ugaone utvrde kod crkve sv. Vlaha, već da se sagradi na prikladnijem mjestu.¹³⁰ Dvadesetdrugog tog mjeseca Veliko vijeće se složilo sa prije navedenim prijedlogom Malog vijeća.¹³¹

¹²⁰ Ibid. f. 164.

¹²¹ Ibid. f. 165.

¹²² Reform. 33. f. 8'.

¹²³ Ibid. f. 9.

¹²⁴ Ibid. f. 12.

¹²⁵ Ibid. f. 13'.

¹²⁶ Ibid. f. 20.

¹²⁷ Ibid. f. 23.

¹²⁸ Ibid. f. 24'.

¹²⁹ Ibid. f. 205.

¹³⁰ Ibid. f. 31'.

¹³¹ Ibid. f. 208.

Prema naprijed citiranim zaključcima te godine se stvarno započelo izgradnjom gradskih zidina Stona, te je u toj prvoj godini utrošeno za te radove 3000 perpera, što za ono vrijeme predstavlja dosta veliku svotu. Zid, o kojem se raspravljalo, da li da se gradi 4 ili 5 palma debeo, bilo je južno zidano platno grada, a 6 kula, koje su se gradile, bile su baš na tom zidu. Najzapadnija postoji i danas na jugozapadnom uglu grada iza bastiona zvanog »Arcimon« (iskvareno od »Arx inter moenia«, utvrda među zidovima), u odlukama stonskih Providnika iz 1674. naziva se »kula Vrh poljane«, te je tih godina ispod nje bila klaonica,¹³² odakle i ime velikoj poljani »Stara bekarija« (stara klaonica). Od druge po redu postoje ostaci visoki oko 2 m. Treća, četvrta i peta srušene su 1905., kad je bez ikakve potrebe porušeno to zidno platno. Šesta najistočnija bila je do Velikih ili Poljskih vrata i upotrebljavala se kao gradski zvonik za sat, srušena je 1882. radi gradnje općinske zgrade. Gradska vrata kod vrta stonskog kancelara, bila su kasnija Velika ili Poljska vrata. Druga pak vrata, koja su bila kod franjevačkog samostana, na ulici Bonde, mogla su biti sa sjeverne strane srednje kule zapadnog gradskog zida. Ona su kasnije i to 1440. bila zazidana.

U 1408. godini nastavlja se gradnjom gradskih zidina Stona, ali se radi i na drugim stonskim utvrdama, što proizlazi iz zaključaka Malog vijeća o izboru činovnika za popravak i usavršavanje starih utvrda u Stonu.¹³³

Već oko sredine siječnja odobreno je 1000 perpera od carine vina u Stonu činovnicima gradnje gradskih zidina toga grada.¹³⁴

Trinaestog svibnja zaključeno je u Malom vijeću, da se nacrti činovnika gradnje zidina Stona predlože Velikom vijeću.¹³⁵ Nakon dva dana Veliko vijeće pozabavilo se tim predmetom te je odredilo, da se mjesto 7 ugaonih utvrda (cantonate) na zapadnom stonskom zidu napravi onoliko kula, koliko su predložili činovnici gradnje. Sam zid trebalo je da se napravi u ravnoj crti, a debljina zida da bude 4 palma, kako je predloženo.¹³⁶

Na osnovu gornjih zaključaka u ovoj godini gradio se zapadni zid grada Stona. Taj zid ide od kule Vrh poljane u ravnoj crti do vrha brda Pozvizza, gdje je sagrađena jedna veća kula, od koje zid zakreće vrhom brda i spaja se sa tvrđavom Pozvizdom. Na tom zidu bilo je u početku bez kule »Vrh poljane«, koja je pripadala južnom zidnom platnu, osam kula, od kojih su 4 srednje porušene već 1506. i njihovo kamenje iskorišćeno za gradnju bastiona Sokolića. Dio zida ispod samog brda vrlo je nizak i bez kruništa, te se čini, da uopće nije bio završen.

Prema zaključcima navedenim u 1407. i u 1408. godini možemo uglavnomo rekonstruirati izgubljenu osnovnu odluku Velikog vijeća o obzidanju Stona od 13. lipnja 1402. Tom odlukom bilo je određeno, da se sagradi zidno platno od Velikog zida u blizini Velikog kaštela u pravcu zapada do ugla, gdje sada strši kula Vrh poljane. Na tom zidu,

¹³² Providimenti di Stagno (serija 72—9) f. 22'.

¹³³ Reform. 33. f. 41'.

¹³⁴ Ibid. f. 42.

¹³⁵ Ibid. f. 55.

¹³⁶ Ibid. f. 220.

koji je imao biti debeo 4 palma, bile su predviđene 4 kule. Od kule Vrh poljane do navrh brda Pozvizda zid je imao biti debeo 3 palma. Na tom zidu bilo je predviđeno 7 ugaonih utvrda (cantonata), što znači, da nije bio predviđen u ravnoj crti. Kroz te nove zidove bila su predviđena samo jedna gradska vrata, i to prema solani, po svoj prilici baš ondje, gdje su i bila Velika vrata Stona, a što je bilo i najpraktičnije radi solila, a i strategijski najbolje, jer je Veliki kaštio mogao da kontrolira i brani oboja gradska vrata, t. j. ova nova i stara zvana vrata od Zamirja. U toj odluci radilo se samo o glavnom unutarnjem gradskom zidu, jer su bastionirana predzida kasnije izgrađena. Prema toj zamisli obzidani prostor bio je vrlo velik, t. j. cijela južna strana brda Pozvizda.

I u 1409. godini nastavlja se izgradnjom gradskih zidina u Stonu, te je u drugoj polovini siječnja odobreno činovnicima gradnje 1000 perpera od carine vina u Stonu,¹³⁷ a 10. travnja daju im se ovogodišnji prihodi klaonice i ispaše. Isti dan im se naređuje, da dadu presvoditi dvije kule Velikog kaštela, u kojem je tada stanovao stonski knez.¹³⁸

Devetog kolovoza obustavljeni su privremeno radovi na obzidanju Stona. Dva zidara s težacima imali su ostati radi radova na stonskom Velikom kaštelu, a ostali su morali doći raditi u Dubrovnik.¹³⁹

U drugoj polovini listopada naređeno je činovnicima radova u Stonu, da presvode dvije zapadne kule Stona i da ih povise za dva sežnja.¹⁴⁰ Kule, o kojima je ovdje riječ, mogle bi biti one dvije na zapadnom zidnom platnu Stona između kule Vrh poljane i Minčete.

Oko polovine siječnja 1410. zaključilo je Malo vijeće, da se ruševni zid u Stonu ponovo izgradi, a oni zidovi, koji su oštećeni i skloni padu, da se poprave i isprave; obala stonske luke da se izgradi od kreča i kamena.¹⁴¹ O kojim se ovdje zidovima radi, iz samih zaključaka ne može se ustanoviti. Ali s obzirom na to, da se ovdje govori o zidovima, koje treba ispraviti, to bi se moglo odnositi na nove zidove od Velikog kaštela do kule Vrh poljane, koji nijesu mogli imati dobre temelje, jer su bili sagrađeni na močvarnom tlu. Stonska luka bila je između Velikog kaštela i kopna kod vrata od Zamirja. Sama obala je bila u produženju mosta pred prije rečenim vratima. Da je tu bila luka i pristanište, svjedoče nam austrijski katastralni planovi iz godine 1838. (Vidi Plan I.).

U 1411. godini ne radi se na obzidanju grada Stona, već na stonskim tvrđavama. Tako je 5. svibnja naređeno, da se nastavi rad na započetoj toreti sjevernog ugla stonske tvrđave.¹⁴² Dva dana kasnije saopćeno je činovnicima radova, da rade na kulama stonske tvrđave; te kule da naprave bez vijenca, da ih presvode i povise tako, da vrh njihovih kruništa bude za tri sežnja viši od vrha kruništa zidina gradića (Citatelle).¹⁴³ U zaključcima izričito ne stoji o kojoj se tvrđavi radi, ali s obzirom na to, da se tu napominje gradić (citatella) i da su kule

¹³⁷ Ibid. f. 85'.

¹³⁸ Ibid. f. 104'.

¹³⁹ Ibid. f. 114.

¹⁴⁰ Ibid. f. 120.

¹⁴¹ Ibid. f. 133'.

¹⁴² Ibid. f. 186.

¹⁴³ Ibid. f. 187.

izgrađene bez vijenaca, poznavanjem objekata možemo tvrditi, da se tu radi o tvrđavi Koruni u Malom Stonu, koja ima tri visoke kule bez vijenaca i koje su barem 6 metara više od zidina gradića. Toreta, koja se naprijed spominje, jest jedna od ugaonih masivnih kula te tvrđave, koju narod naziva »Kulina«.

Istog dana još je zaključeno, da se poprave zidovi i stepeništa tvrđava ovog i onog mora,¹⁴³ znači Velikog kaštela i tvrđave Korune.

U toj godini obračunava se s onima, preko čijih zemljišta su prošle zidine, kao i s onima, kojima su kuće radi građnje zidina morale biti porušene. Tako se Cinki Petka Stulce i Radoslavi Radica plaća po pet perpera za porušene im kuće.¹⁴⁴

To su po svoj prilici bile drvene kuće na općinskom zemljištu. Pavlu Stošeni i bratu mu ustupa se toliko općinskog zemljišta, koliko je zauzela jedna kula i koliko iznosi njihovo prazno zemljište kod gradskog zida.¹⁴⁵ Braći Pavlu i Nikši Novakoviću plaća se 30 perpera za zemljište, na kojem je sagrađena jedna kula i za cijelu duljinu njihova zemljišta uz gradski zid širine 1½ sežnja, na kojemu će biti ulica¹⁴⁶

U lipnju 1412. godine nabavljeno je 1000 mjera kreča za presvođivanje kula i za izgrađnju stepeništa za uzlaz na zidine,¹⁴⁷ iz čega proizlazi, da radovi na presvođivanju kula još nijesu bili završeni.

Potkraj rujna zaključeno je, da se piše stonskom Knezu, da izgradi troja stepeništa u Stonu i jedna u Koruni i istodobno se određuje položaj tih triju stepeništa, koja su sva bila na starom zidu, i to: jedna kod jarka Velikog kaštela, druga kod kule nad vodom i treća između rečenih.¹⁴⁸ Od tih stepeništa sačuvala su nam se samo jedna i to ona kod kule Nad vodom,

S obzirom na to da je Veliki kaštio sagrađen u moru, odnosno na močvarnom zemljištu, pojavljivale su se pukotine zidina uslijed popuštanja temelja. Jedna takva pukotina pojavila se već 1413. godine, te je oko sredine kolovoza naredeno stonskome Knezu i Ivanu Crijeviću, da puknuti zid kaštela dađu solidno popraviti.¹⁴⁹

I u toj godini Vlada isplaćuje oduzeta zemljišta, preko kojih je prošao gradski zid. Tako je na koncu travnja isplaćeno Nikoli Kabužiću 20 perpera za zemljište zauzeto zidinama i za po jedan i pol sežnja širine zemljišta iznutra i izvan zida.¹⁵⁰

U drugoj polovini 1414. radi se ponovo na utvrđivanju Stona. Potkraj srpnja Vijeće umoljenih ovlastilo je Kneza, kapetana i vijećnike sadašnje i buduće u Stonu, da mogu ubrati greda, napraviti obalu i utvrđivati Ston zidom i drvom, kao i okolna mjesta, ukoliko nađu za potrebno. Novac su mogli uzeti od carine u Stonu.¹⁵¹

Drugog kolovoza ovlašten je Rektor i Malo vijeće, da se mogu pobrinuti za izgrađnju svodova obilaznih hodnika stonskog zida,¹⁵²

¹⁴⁴ Ibid. f. 175'.

¹⁴⁵ Ibid. f. 181'.

¹⁴⁶ Ibid. f. 192.

¹⁴⁷ Reform. 34. f. 35.

¹⁴⁸ Ibid. f. 42.

¹⁴⁹ Ibid. f. 84'.

¹⁵⁰ Ibid. f. 73.

¹⁵¹ Ibid. f. 226'.

¹⁵² Ibid. f. 227.

a četiri dana kasnije ovlašten je Knez i vijećnici Stona, da za prijenos ubratog drva mogu uzeti lađe poslate za čuvanje Broca.¹⁵³ Da se na svodovima obilaznog hodnika stonskog zida u ovoj godini stvarno i radilo, svjedoče nam zaključci Malog vijeća od 27. listopada i od 1. prosinca, kojima se činovnicima radova doznačuje novac za izgradnju tih svodova.¹⁵⁴

U ožujku 1415. raspravljalo se o imenovanju nastojnika radova u Stonu.¹⁵⁵ Predmet je napokon ustupljen Malom vijeću, koje je odredilo, da te radove vrše nastojnici stonskih solila.¹⁵⁶

U toj godini Split se pomoću ugarsko-hrvatskog kralja Sigismunda oslobodio vladavine vojvode Hrvoja Vukšića. Ovaj pozove nato u pomoć turske čete, koje su učinile velike štete po Bosni i po Dubrovačkom primorju. Dubrovačko Vijeće umoljenih, bojeći se za Ston i Pelješac, naređuje, već u travnju te godine, da se najhitnije naprave drvena braništa za obranu prijelaza kod Broca.¹⁵⁷ Trećeg svibnja šalje se u Ston kamenje, tuf i sve potrebno za zidanje svodova obilaznih hodnika zidina.¹⁵⁸ Tri dana kasnije Malo je vijeće ovlastilo stonskog Kneza, kapetana, vijećnike i nastojnike solane, da naredi, na koji će se način postaviti ti svodovi.¹⁵⁹ Svodovi obilaznog hodnika radili su se većinom na kamenim konsolama, a gdjekad i na zidanim pilastrima s unutrašnje strane zida. Međutim, Malo je vijeće 13. lipnja ovlastilo činovnike radova, da nastave radove, koji im preostaju, kamenim konsolama, dok ih sve ne utroše.¹⁶⁰ Kolika je žurba bila s tim radom, vidi se po tome, što je Malo vijeće 15. listopada pisalo nastojnicima solila, koji su vršili i dužnost činovnika radova, da nastoje svršiti te svodove u roku od jedne sedmice.¹⁶¹ Na kojem su se dijelu zidova ti svodovi gradili, iz samih se zaključaka ne vidi, ali budući da znamo, odakle je opasnost prijetila, sigurno je, da se tu radilo o Velikom zidu.

Devetog siječnja 1416. naređeno je činovnicima radova, da pripreme tuf i kamen te da nabave do 4000 mjera kreča za presvođenje kula Velikog kaštela i za izgradnju zida i svodova obilaznog hodnika od Velikog kaštela do Bata. Istog dana je zaključeno, da se predloži Vijeću umoljenih, da bi se na Velikom zidu od doline prema Stonu napravila tri nova stražarska mjesta.¹⁶² Vijeće umoljenih se stime složilo,¹⁶³ te su 21. istog mjeseca određena dvojica vlastele, koja su sa stonskim Knezom imala odrediti mjesta za nove stražarnice.¹⁶⁴

Šesnaestog ožujka Vijeće umoljenih sa 27 protiv 6 glasova donijelo je zaključak, da se obzida grad Ston.¹⁶⁵ Naravno tu se radilo o nastavku radova započetih 1407., a prekinutih 1409., a to se vidi iz zaključaka istog Vijeća donesenih tri dana ranije, kojima se odlaže rješenje o završavanju grada Stona.¹⁶⁵

¹⁵³ Ibid. f. 228.

¹⁵⁴ Ibid. f. 143' i 148'.

¹⁵⁵ Acta Consilii Rogatorum 1. f. 9'.

¹⁵⁶ Acta Minoris Consilii 1. f. 22.

¹⁵⁷ Cons. Rog. 1. f. 10'.

¹⁵⁸ Min. Cons. 1. f. 23'.

¹⁵⁹ Ibid. f. 24.

¹⁶⁰ Min. Cons. 1. f. 31.

¹⁶¹ Ibid. f. 42'.

¹⁶² Ibid. f. 58'—59.

¹⁶³ Cons. Rog. 1. f. 33.

¹⁶⁴ Min. Cons. 1. f. 61'.

¹⁶⁵ Cons. Rog. 1. f. 39.

To obzidavanje i utvrđivanje grada Stona nastavljeno je iz razloga, što je Venecija počela ponovo zauzimati Dalmaciju. Razumljivo je, da su radi toga preduzete mjere opreza. Jedna takva mjera opreza bila je i naredba malostonskom kapetanu, da drži uvijek zatvorena zapadna gradska vrata, a njihov ključ treba da bude pohranjen u tvrđavi Koruni.¹⁶⁶

U početku svibnja 1417. naredeno je nastojnicima solila, da općinskim kamenom i krečom nastave izgradnju novog gradskog zida, počevši od gradskih vrata kod Velikog kaštela idući prema franjevcima. Na svakom zidnom platnu između dvije kule imali su da naprave dva otvora za baliste, a na svakoj kuli otvor za top; osim toga da završe sedam svodova obilaznog hodnika. Činovnici radova iz Dubrovnika imali su da pošalju u Ston potrebni materijal za skele.¹⁶⁷ Deset dana kasnije šalje se u Ston majstor zidar Mihoć sa pomoćnikom za radove na gradskim zidinama.¹⁶⁸

Kako se iz prednjih zaključaka vidi, te godine se počelo završavanjem južnog glavnog gradskog zida Stona, koji je uglavnom postojao sve do 1905., kada je krivnjom i nemarnošću ondašnjeg konzervatora Dubrovnika bez ikakve potrebe porušen. Tim rušenjem izgled grada je mnogo izgubio.

U početku veljače 1418. zaključilo je Malo vijeće, da Knez stonski nabavi 1000 mjera kreča i da dade izvaditi 5000 komada kamena na brdu Pozvizdu i na brdu Supavlu. Za to se može utrošiti do 150 dukata iz carine na vino u Stonu.¹⁶⁹

Oko polovine travnja Vijeće umoljenih naredilo je, da Knez stonski postavi straže za znakove vatrom nad Malim Stonom, koje će biti povezane s onima, koje postavi Knez trstenički. Osim toga je naredeno, da Malo vijeće odredi nastojnike, koji će izvijestiti o radovima i o municiji Stona.¹⁷⁰ Ta je naredba ponovljena 18. svibnja, da ta njihova dužnost traje do konca godine. Imali su predvidjeti sve potrebno za Ston i za njegove tvrđave, a davala su im se ovlaštenja, koja je imalo Vijeće umoljenih. Istog dana izabrani su ti nastojnici,¹⁷¹ a tri dana kasnije Malo vijeće šalje ih u Ston sa jednim majstorom kamenarom, da ispituju potrebe Stona i tvrđava.¹⁷²

I te t. j. 1419. godine još se radi na presvodivanju kula u Koruni i na novim zidovima Stona. 20. svibnja Malo vijeće je odredilo tri činovnika radova stime, da u tvrđavi Koruni završe svodove i pod njima stanove za t. zv. desetine (odjeli od 10 ljudi, koji su se slali u Ston za straže); u Stonu da se završe svodovi obilaznog hodnika, nutarnji prsobrani i kruništa, koja nijesu još završena, do prvog ugla.¹⁷³

Trećeg listopada zaključeno je u Malom vijeću, da pošto nastojnici solila pregledaju nesvršene radove u Stonu i u Malom Stonu, koje

¹⁶⁶ Min. Cons. 1. f. 78'.

¹⁶⁷ Ibid. f. 132'.

¹⁶⁸ Ibid. f. 135'.

¹⁶⁹ Ibid. f. 184'.

¹⁷⁰ Cons. Rog. 1. f. 105.

¹⁷¹ Ibid. f. 118.

¹⁷² Min. cons. 1. f. 206.

¹⁷³ Min. Cons. 2. f. 63'.

su im bili naredili činovnici stonskih radova, da se piše kapetanu Stona, da on sa kancelarom te radove završi.¹⁷⁴

U početku prosinca Vijeće umoljenih primilo je od nastojnika Stona odluku o čuvanju tog grada. U odluci se ne govori o daljoj izgradnji utvrda, jedino da se naprave stražarske kućice na zapadnim i sjevernim zidinama Malog Stona.¹⁷⁵ Odmah sutradan Malo vijeće je odredilo, da se pošalje u Ston jedan zidar za izgradnju tih kućica.¹⁷⁶

Potkraj travnja 1420. ovlaštteni su općinski činovnici radova, da pošalju u Ston 5—6000, a eventualno i više cigla za radove u Malom Stonu. Nastojnicima solila naređeno je, da u suglasnosti sa Knezom, kapetanom i vijećnicima Stona izvrše u Malom Stonu ove radove: da u obje kule naprave po dvojica stepeništa od drveta i da podove i svodove popločaju ciglama; da na obilaznom hodniku zida, gdje je ulaz u kule po savjetu majstora prošire hodnik; da se oba gradska ugla u blizini tih kula presvode.¹⁷⁷ Kule, o kojima je ovdje riječ, bile se dvije četverouglaste kule, jedna lijevo a druga desno od glavnih (morskih) gradskih vrata Malog Stona. Lijepo se vide na staroj fotografiji ovog gradića iz 1870. godine, Austrijska vlast je već 1861. prodala istočnu kulu Marinu Banduru, a zapadnu Baldu Brbori.¹⁷⁸ Obje stvarno postoje i danas, ali su pregrađene u stambene kuće. Uglovi su grada, koji se ovdje spominju oni, koje čini sjeverni zid sa zapadnim i s istočnim zidom Malog Stona.

Četvrtog srpnja Vijeće umoljenih odredilo je pet nastojnika za utvrđivanje i naoružavanje tvrđava i obiju gradova Stona sa svim ovlaštenjima, koje je imalo Vijeće umoljenih, osim za uzimanje u službu plaćenih vojnika.¹⁷⁹

U početku 1421. godine izabrana su tri nastojnika Stona sa zadatkom, da izvrše potrebne radove u tvrđavama i da urede njihovu opremu.¹⁸⁰

Da se još i u ovoj godini radilo na presvođenjima u Malom Stonu ili u tvrđavi Koruni, svojedochi nam zaključak Malog vijeća, kojim se ovlašćuju naprijed rečeni nastojnici, da mjesto majstora Ivana Grandocija mogu za presvođenja u tvrđavi onog mora uzeti nekog drugog majstora.¹⁸¹ Naime, rečeni majstor se tih dana pogadao za zidanje jednog luka arsenala u Dubrovniku.¹⁸²

U 1422. godini nema važnijih zaključaka o utvrđivanju Stona, jer je tih godina pažnja svih triju Vijeća usmjerena na utvrđivanje tvrđave Sokola u Konavlima. Jedino što je u listopadu te godine Vijeće umoljenih ovlastilo Rektora i Malo vijeće, da se mogu pobrinuti i narediti potrebne radove u Stonu i u Malom Stonu.¹⁸³

Među raznim namještenicima, koji se svake godine potvrđuju, spominju se u 1425. godini i vratari gradskih vrata. U Dubrov-

¹⁷⁴ Ibid. f. 86'.

¹⁷⁵ Cons. Rog. 2. f. 78'.

¹⁷⁶ Min. Cons. 2. f. 95.

¹⁷⁷ Ibid. f. 127.

¹⁷⁸ Libro Maestro damaniale f. 93—97.

¹⁷⁹ Cons. Rog. 2. f. 131—131'.

¹⁸⁰ Cons. Rog. 3. f. 34'.

¹⁸¹ Min. Cons. 2. f. 208'.

¹⁸² Ibid. f. 204'.

¹⁸³ Cons. Rog. 3. f. 118.

niku za svaka gradska vrata, kao i za vrata tvrđave Lovrijenac, bila su određena po dva vratara. Za Ston se spominju samo tri, i to za grad Ston jedan, za Mali Ston jedan i za Veliki kaštio jedan.¹⁸⁴

Da se namjeravalo započeti većim radovima u Stonu, svjedoči nam zaključak Malog vijeća od 8. listopada 1428., kojim se naređuje knezu Stona, da preuzme dvije tisuće mjera kupljenog kreča te da 700 mjera pohrani kod tvrđave Pozvizda, 600 u Veliki Kaštio, a ostatak u Korunu.¹⁸⁵

Zbog rata, koji se tih godina vodio između Dubrovčana i Radoslava Pavlovića radi Konavala, nije se još ni u 1430. godini ozbiljnije radilo na izgradnji stonskih utvrđenja. U velikoj odluci za naoružanje, municiju i čuvanje grada ima spomena i o stonskim utvrđama. U odluci se naređuje Malom vijeću, da odredi dva plemića, koji će skupa sa stonskim knezom pregledati i popisati sve oružje te neispravno dati popraviti. Morali su sastaviti inventar u tri primjerka, od kojih je jedan držao knez Stona, jedan kaštelan dotične tvrđave, a jedan se primjerak morao poslati u Dubrovnik. Osim toga imali su popisati, što se sve mora popraviti u Velikom kaštelu, Koruni i Pozvizdu. Morali su dati urediti, a ukoliko ne postoje izgraditi prostorije u Velikom kaštelu i u Koruni za smještaj municije.¹⁸⁶

Dvadesetog veljače 1432. primljena je i potpisana u Vijeću umoljenih velika odluka, koju su sastavili trojica za to određenih plemića, za čuvanje, uzdržavanje i povećanje Republike. Na koncu te odluke govori se o Stonu i o Malom Stonu, i to: da Malo vijeće dade pregledati naoružanja i zalihe stonskih tvrđava te da ih po svom nahođenju dade popuniti; tvrđava Pozvizd i njena cisterna da se poprave, kao i jedan komad Velikog zida; stonske desetine da se urede tako, da se u slučaju potrebe u svako doba mogu poslati u Ston.¹⁸⁷

Ni mjesec dana kasnije primljena je u Vijeću umoljenih i druga odluka o čuvanju grada, odnosno države. I u toj odluci ima govora o Stonu. Tu se kaže, da dvojica vlastele, koja budu određena, moraju skupa sa stonskim Knezom pregledati zidine Stona i cijelu municiju tvrđava. Ono, što bi trebalo popraviti u Stonu i u njegovim tvrđavama, imalo se popisati i poslati u Dubrovnik. Tom prilikom pooštrava se i straža mjesta za davanje znakova vatrom. Na tim mjestima imalo se stražariti danju i noću.¹⁸⁸

Potkraj travnja naređen je popravak arsenala Malog Stona, kao i popravak i proširenje stražarske kućice kod vanjskih gradskih vrata u luci Malog Stona.¹⁸⁹ Vanjska vrata zvala su se ona vratašca, koja i danas postoje na produženju istočnog gradskog zida u blizini kule Toljevca.

Trećeg srpnja poslan je kapetan Franko sa dva plemića u Ston, da pregledaju stonske utvrde. Istog dana primljena je i potpisana velika odluka o naoružanju Dubrovnika i Stona, sastavljena od ranije za to

¹⁸⁴ Min. Cons. 3. f. 196'.

¹⁸⁵ Min. Cons. 4. f. 193.

¹⁸⁶ Cons. Rog. 4. f. 136'—137'.

¹⁸⁷ Cons. Rog. 5. f. 65'—66'.

¹⁸⁸ Ibid. f. 72—73.

¹⁸⁹ Min. Cons. 5. f. 191'.

određenih plemića. U toj odluci se među ostalim kaže, da treba odmah pregledati, što je sve potrebno u Velikom kaštelu i u Koruni. Tvrđavu Pozvird treba utvrditi i popraviti; pukotine njenih zidova da treba iskrpiti i cisternu udesiti. U Prapratnom treba izgraditi suhozidnu ogradu, kakva je već bila u doba rata.¹⁹⁰ Kapetan Franko, koji se ovdje spominje, jedan je od dvojice zapovjednika talijanskih četa, koje su Dubrovčani bili unajmili radi rata sa Radoslavom Pavlovićem.

Oko sredine istog mjeseca vijeća se o odluci za Ston, koju su predložili ona dvojica vlastele, koji su sa kapetanom Frankom bili u Stonu. Donesen je zaključak, da se popravi glavna kula i cisterna tvrđave Pozvird i da se sagradi suhoziđe u Prapratnom.¹⁹¹ Položaj Prapratno, koji se ovdje spominje, jest mala uvala na južnoj strani Pelješca na Mljetskom kanalu, pola sata udaljena od Stona. Već sutradan određeni su nastojnici tih radova,¹⁹² a desetak dana kasnije poslata su tri zidarska majstora, da ih izvrše.¹⁹³ Sa svim tim ti radovi nijesu u toj godini bili završeni, jer se oko sredine veljače 1433. godine ponovo određuju činovnici radova za utvrđivanje i popravak glavne kule i čatrnje Pozvirda, čatrnje Malog Stona i za izgradnju lučkog lanca luke Malog Stona.¹⁹⁴ O tim radovima vijeća se opet 23. srpnja, kojom prilikom je naredeno, da se poploča svod Pozvirda.¹⁹⁵ Glavna kula Pozvirda bila je velika pravougaona kula vrlo masivno građena velikim četvrtastim kamenjem. U njenoj unutrašnjosti bila je velika čatrnja. Sadašnji ostaci te kule visoki su oko 5 m. Lučki lanac zatvarao je ulaz u malostonsku luku, slično kao i u Dubrovniku.

U početku svibnja 1434. donesena je zakonska odredba, da svi, koji su sagradili kuće ili napravili vrtove na obronku brda Pozvirda u Stonu na općinskom zemljištu, moraju plaćati državi najam za to zemljište, i to 10 folara na godinu za svaki četvorni sežanj (oko 4 m²).

To je vrijedilo i za one, koji će ubuduće na tom zemljištu napraviti vrtove ili sagraditi kuće.¹⁹⁶ To zemljište bilo je na položaju sada zvanom »U Minčeti«, i to od velikog zida do ulice od Stoviša, nad najgor-njim blokovima kuća.

U toj godini vrše se popravci na stonskom Velikom kaštelu te se u početku kolovoza šalje u Ston 50 mjera kreča i 3000 crjepova.¹⁹⁷

U veljači 1435. god. suđeni su i proglašeni krivima radi probijanja ili urušavanja zida stonskog Velikog kaštela Stipan Priprić, Ivan De-ljanović i Lukša Benzić. Posljednji u odsutnosti. Kažnjeni su vrlo drastično, naime da im se odsijeku obje ruke i pošalju u Ston radi ugleda drugima.¹⁹⁸

Desetog svibnja 1437. god. zaključeno je u Malom vijeću, da Knez stonski radi sigurnosti i boljeg čuvanja grada dade napraviti vratnice gradskih vrata sa zaporima, bravama i ključevima, tako da nikome ne bude omogućen tajni ulaz i izlaz.¹⁹⁹

¹⁹⁰ Cons. Rog. 5. f. 92—93.

¹⁹¹ Ibid. f. 96.

¹⁹² Min. Cons. 5. f. 208'.

¹⁹³ Ibid. f. 211.

¹⁹⁴ Min. Cons. 6. f. 23'.

¹⁹⁵ Ibid. f. 58'.

¹⁹⁶ Liber Viridis Cap. CCLXXVI.

¹⁹⁷ Min. Cons. 6. f. 159'.

¹⁹⁸ Cons. Rog. 5. f. 238', 241 i 243'.

¹⁹⁹ Min. Cons. 7. f. 149.

1439. godine počinje se vijećanjima o izgradnji stonskih utvrđenja, te se o tome nižu zaključci u knjigama Vijeća umoljenih. Tako je jedanaestog travnja zaključeno, da se vijeća o zidu i jarku, koji su se imali napraviti u Stonu radi obrane i zaštite mjesta. Dalje je zaključeno, da se odrede tri nastojnika, koji će proučiti predmet i napisati odluku.²⁰⁰ Dvadesetosmog istog mjeseca vijećano je o prvom dijelu naprijed rečene odluke, ali nije ništa zaključeno, već je rješenje odgođeno.²⁰¹ Također je petnaestog svibnja odgođeno i rješenje o nacrtu za prednje radove, koji je izradio Onofrio della Cava.²⁰² Taj nacrt je primljen i potpisan sedam dana kasnije. Tog istog dana je zaključeno, da se radovima na predzidu i gradskom jarku započne s istočne strane.²⁰³ Radom ipak nije započeto, te je 14. srpnja zaključeno, da se odrede 3 nastojnika, koji će napisati odluku o načinu izvršenja naprijed rečenih radova.²⁰⁴ Predmet je dalje odlagan,²⁰⁵ te je istom četvrtog prosinca riješeno, da se nastavi izgradnjom jarka i predzida.²⁰⁶ Tog je istog dana zaključeno, da se odrede 3 nastojnika, koji će donijeti Vijeću umoljenih Odluku o oružanju, municiji i svim ostalim potrebama Stona i njegovih tvrđava sa predračunima potrebnih izdataka.²⁰⁷

Tridesetog tog istog mjeseca je zaključeno, da se predloži Velikom vijeću, da se novac od prihoda carine u Stonu ne ulaže u rezervne depozite općine, već da se upotrebi za radove u Stonu.²⁰⁸

Oko sredine siječnja 1440. god. vijećano je o odluci za naoružanje i potrebe Stona, koju su predložili za to određeni nastojnici. Rješenje je odgođeno stime, da rečeni nastojnici odluku isprave i usavrše.²⁰⁹ S istom motivacijom rješenje je još dva puta odlagano.²¹⁰

Napokon dvadesetog veljače primljena je i usvojena ova velika odluka, koja nosi nasov »Ordines Stagni«, a ima 21 točku.

Sama odluka bavi se uglavnome naoružanjem, municijom i rezervnom hranom stonskih tvrđava. U njoj je točno navedeno, koliko koja od tri stonske tvrđave mora imati oružja, municije i hrane. Dvije točke odluke bave se izgradnjom zidina grada Stona.

Prema toj odluci u Velikom kaštelu i u Koruni moralo se držati ovo oružje: 40 kompletnih oklopa, 20 balista sa vitlom i 8 do 10 sanduka veretona, 20 velikih i 40 malih štitova i 6—8 bombardi sa 200—300 kamenih kugla i razmjerna količina baruta, osim toga 50 stara pšenice, 50 stara prosa, 200 tovara gorivog drva i 5 tovara zubalja.

U tvrđavi Pozvizdu imalo se držati 10 balista na vitlo, 4 sanduka veretona, 10 kompletnih oklopa, 10 velikih i 30 malih štitova, 4 bombardi sa 100 kamenih kugla i sa razmjernom količinom baruta, 50 tovara gorivog drva, 3 tovara zubalja, 30 stara pšenice i 30 stara prosa.

²⁰⁰ Cons. Rog. 7. f. 46.

²⁰¹ Ibid. f. 51.

²⁰² Ibid. f. 56.

²⁰³ Ibid. f. 60.

²⁰⁴ Ibid. f. 77.

²⁰⁵ Ibid. f. 136, 139.

²⁰⁶ Ibid. f. 109.

²⁰⁷ Ibid. f. 109.

²⁰⁸ Ibid. f. 117.

²⁰⁹ Ibid. f. 121.

²¹⁰ Ibid. f. 124. i 128.

Točke 14 i 16 Odluke bave se izgradnjom zidina i utvrđivanjem Stona. Tako se u točki 14 traži, da se nastavi izgradnjom zida, koji se počeo zidati sa zapadne strane Stona, počevši od Velikog kaštela pa do Pozvizda i da se što prije završi; u tom zidu da ne smiju biti nijedna druga vrata osim onih prema solilima. Ukoliko pak ima drugih vrata, treba ih zatvoriti. Čim se započne radom oko izgradnje tih zidina, da se šalju iz Dubrovnika po jedna desetina plemića i po jedna desetina pučana za čuvanje Stona; te desetine da se mijenjaju svakih 15 dana. U točki 16 te odluke određuje se, da se napravi drveni most preko jarka sa strane Supavla, i to od ugla jarka Velikog kaštela do klaonice. Jedan dio tog mosta da bude udešen za podizanje.²¹¹

Šesnaest dana kasnije, t. j. osmog ožujka te godine Veliko vijeće izglasalo je zakonsku odredbu za straže Stona i za stonska solila. I u toj odredbi govori se o izgradnji stonskih zidina, te je među ostalim predviđeno, da se šalju u Ston po dvojica vlastele od barem 30 godina života s godišnjom platom od 250 perpera. Ti su morali biti nastojnici solila i činovnici radova u Stonu za knjigovodstvo. Činovnici isplata morali su biti stonski knez i kaštelan, a njihov pisar stonski kancelar. U trećoj stavci te odredbe naređeno je, da se zazidaju gradska vrata Stona, koja su u blizini franjevacu. Još je naređeno, da treba, čim se započne izgradnjom zidina, poslati u Ston za straže po šestoro vlastele, i to po dvojicu starijih, po dvojicu srednjih godina i po dvojicu mlađih, koji će se mijenjati svako 15 dana. Nezavisno o tome Vijeće umoljenih može slati desetine vlastele i desetine pučana. Rezervna hrana u tvrđavama ima da se obnavlja na ovaj način: svake godine u srpnju slat će se novo žito iz Dubrovnika, a starim će se isplaćivati općinski radnici.²¹²

Kako se iz tih odluka vidi, stonske zidine, koje su bile započete 1407. prema odluci iz 1402. do 1440. nijesu bile završene. Osim toga, prema tim odlukama, te godine su zatvorena gradska vrata, koja su bila u produženju Bondine ulice kod crkve franjevacu, a ostavljena su samo ona prema solilima, kako je u osnovnoj odluci o obzidavanju Stona iz godine 1402. bilo određeno. Ova posljednja nakon izgradnje predziđa sa tako zvanim »Torjunom«, mostom i tornjem sata sačinjavali su remek-djelo tvrđavne arhitekture, te doista treba žaliti, da su 1882. god. bez ikakve potrebe porušena, da bi Torjun ustupio svoje temelje nezgrapnoj općinskoj palači kasarnskog stila.

Nakon naprijed citiranih odluka zaključeno je, da se započne i nastavi zidanjem na novom gradskom zidu, počevši od Velikog kaštela prema zapadu. Protivprijedlog, da se započne izgradnjom jarka i predziđa, vijeće je odbilo.²¹³

Prvog travnja poslat je u Ston majstor Onofrio della Cava, da pregleda popravke čatrnje na Pozvizdu i drugo, što će mu se narediti.²¹⁴

²¹¹ Ibid. f. 132—133'.

²¹² Liber Viridis Cap. CCCXXII.

²¹³ Cons. Rog. 7. f. 137'.

²¹⁴ Min. Cons. 8. f. 144'.

Za radove na izgradnji zidina Stona uzeto je 13. kolovoza 1000 perpera iz općinskih depozita,²¹⁵ koji je novac vraćen državnoj komori od prodaje soli.²¹⁶

Osamnaestog siječnja 1441. god. Vijeće umoljenih ovlastilo je Rekтора i Malo vijeće, da mogu dati probiti zid Malog Stona i napraviti otvor kroz koji će se moći istezati i unositi u grad državni brigantin.²¹⁷ Do tog probijanja gradskog zida nije došlo, ali su vršeni neki veći radovi na malostonskom arsenalu, jer je Malo vijeće u tu svrhu potkraj siječnja poslalo jednu lađu kreča,²¹⁸ a trećeg travnja je zaključeno, da se nastavi radovima oko usavršavanja arsenala u Malom Stonu, pa da se za izradu skela uzme jedna lađa borovih greda.²¹⁹

Izgradnjom gradskih zidina nastavlja se i u toj godini, te je već u prvoj polovini veljače Malo vijeće zaključilo pogodbu za isporuku 5000 mjera kreča. Taj kreč se imao isporučiti u Stonu kod Velikih vrata.²²⁰

Četvrtog travnja vijeća se ponovo o kopanju jarka u Stonu, te su izabrana trojica vlastele, koji su u dogovoru s Onofrijem della Cava imali predložiti pismenu odluku o tom radu.²²¹ Nakon osam dana primljena je i potpisana u Vijeću umoljenih ta odluka, prema kojoj se imalo započeti kopanjem kod izvora vode i nastaviti sve do vrata od Ponte. Jarak je imao biti na vrhu širok 14 do 16 lakata, a dubok barem 4 lakta mjereno od razine vode kod najveće oseke. Kako se koji dio jarka iskopa, morao se odmah obzidati. Da bi se taj posao što prije završio, imalo se uzimati po 100 ljudi svaki dan na rad. Imali su se uzeti ljudi od Slanoga do Sresera, te im je bilo određeno 20 folara na dan.²²² Nakon toga je Malo vijeće izabralo trojicu vlastele, koji su se imali u ime Vijeća dopisivati sa činovnicima radova u Stonu i izvještavati Malo vijeće.²²³

Potkraj svibnja opet se vijeća o kopanju naprijed rečenog jarka. Zaključeno je, da se iskopa u istoj širini, kako je i prije bio. Odbijen je jednoglasno protivprijedlog, t. j. da bude širok onoliko, koliko je bilo zaključeno u travnju i kako je bilo i započeto. Zaključeno je također, da se više ne uzimaju ljudi iz Primorja za njegovo kopanje, već oni iz Stona i sa Pelješca.²²⁴ Za taj jarak, koji se u više navrata kopao, bilo je 1403. god. određeno da bude širok 3 sežnja (oko 6 m), a po odluci potpisanoj u travnju ove godine, njegova širina imala je biti 14—16 lakata (7—8 m). Radovima se dobro napredovalo, te je već 24. kolovoza Malo vijeće ovlastilo Kneza i činovnike radova u Stonu, da sa strane Supavla dadu napraviti jaki usuho zidani zid, iza kojeg da se nabaci materijal izvađen iz jarka. Zid je morao biti dovoljno dug,

²¹⁵ Cons. Rog. 7. f. 185.

²¹⁶ Min. Cons. 8. f. 208'.

²¹⁷ Cons. Rog. 7. f. 219'.

²¹⁸ Min. Cons. 8. f. 230'.

²¹⁹ Ibid. f. 244.

²²⁰ Ibid. f. 236.

²²¹ Cons. Rog. 7. f. 249'.

²²² Ibid. f. 253'—254.

²²³ Min. Cons. 8. f. 247.

²²⁴ Cons. Rog. 8. f. 10' i 13.

tako da cijeli materijal stane iza njega, da ga kiša i poplave ne mogu vratiti u jarak ili ga odnijeti u luku. Taj zid mogli su raditi uz pogodbu ili na nadnice.²²⁵

U početku listopada naredeno je činovnicima radova u Stonu, da nastave izgradnjom zidina dotle, dok ne utroše sav kamen, koji se nalazi na polju, a u onaj, koji se nalazi na obronku brda, ne smije se dirati.²²⁶

Potkraj svibnja 1442. god. zaključeno je u Malom vijeću, da se nastavi gradnjom zidina Stona i kopanjem jarka. Za taj posao treba da se uzmu ljudi sa Pelješca, a iz Dubrovnika da se pošalju 4 zidara.²²⁷

Dvadesetprvog srpnja određeno je, da se poveća odstojanje između zida i jarka u Stonu, tako da to odstojanje umjesto 6 bude 8 lakata. Tako će se spriječiti eventualna opasnost po zid Velikog kaštela.²²⁸

Potkraj ožujka 1444. god. odredilo je Vijeće umoljenih, da se povisi za jedan sežanj zid Stona, počevši od Velikog kaštela do vrata od Ponte i da se poprave kruništa zida na obroncima Pozvizda.²²⁹

I u 1445. godini nastavlja se gradnjom gradskih zidina Stona. Osmog svibnja naredilo je Malo vijeće, »da se započne nastavkom zidanja zidina našeg grada Stona, i to da se započne od ugla, gdje je bila ćelija pok. fratra Nikole idući prema Pozvizdu.«²³⁰ Prema tom naređenju ovdje se radilo o nastavku izgradnje zapadnog zidnog platna grada Stona

U 1446. godini vrše se velike pripreme za konačno završenje izgradnje zidina grada Stona. Već oko sredine siječnja naredeno je činovnicima gradnja u Stonu, da dadu pripremiti 15.000 komada kamena za obzidavanje jarka i gradnju predzida. Kamen se morao vaditi kod vode u Malom Stonu.²³¹ S obzirom na to, da za te radove nije bilo dovoljno radne snage u Stonu, to je oko sredine svibnja zaključeno, da se popišu svi zidari i kamenari (klesari) u Dubrovniku i u Astoreji te da se šalju po mjesec dana na rad u Ston. Kojim će redom ići, biralo se listićima. Zaključeno je također, da činovnici gradnja u Stonu, pošto završe jarak kod izvora vode, očiste onog oko Velikog kaštela.²³² Na taj jarak povraća se Malo vijeće u početku listopada te ovlašćuje činovnike radnja u Stonu, da mogu potrošiti do 40 perpera za gradnju jednog poprječnog zida, da voda i zemlja ne ulaze u njega.²³³

Trinaestog lipnja zaključilo je Malo vijeće, da se piše Knezu i činovnicima Stona, da naprave krov na pilastrima na kuli Pozvizda.²³⁴ Krov na pilastrima, t. j. na četverougaonim stupovima nad tom kulom, mogao je biti postavljen iz razloga, što je propuštala njena taraca vodu. Tako postavljen krov branio je ulaz vode u prostorije kule, u kojoj je stanovala posada, a njeno krunište ostalo je slobodno. U toj godini imamo još jedan zaključak o radovima na toj tvrđavi. Zaključeno je,

²²⁵ Min. Cons. 9, f. 16'.

²²⁶ Ibid. f. 26.

²²⁷ Ibid. f. 89'.

²²⁸ Ibid. f. 107'.

²²⁹ Cons. Rog. 9, f. 34'.

²³⁰ Min. Cons. 10, f. 125'.

²³¹ Ibid. f. 204.

²³² Ibid. f. 241.

²³³ Min. Cons. 11, f. 42'.

²³⁴ Ibid. f. 6'.

naime, 20. listopada, da se pred kulom prema gradu Stonu sagradi zid sa kruništem visine jedan sežanj (oko 2 m). Za gradnju tog zida imao se napraviti ugovor sa zidarima.²³⁵ Taj niski zid, koji služi kao prsobran, postoji i danas, iako u ruševnom stanju. Sagrađen je pred kulom tvrđave nad visokom okomitom provalijom.

Oko sredine prosinca Vijeće umoljenih primilo je, odobrilo i potpisalo dopis u obliku odluke za Ston, koji su dostavili činovnici gradnje u Stonu. Ta odluka predviđa, da se u Stonu na Placi pripremi 15.000 komada kamena, 1500 mjera kreča i razmjerna količina pijeska. Isto tolika količina kamena, kreča i pijeska ima da se pripremi i na obronku brda Pozvizda počevši od franjevačke crkve pa do vrha brda, a isto tako i na mjestu zvanom »Dolina«. Zatim da se prebroji, koliko ima kamenih konsola i koliko ih je potrebno za izgradnju svodova obilaznog hodnika, počevši od zida Velikog kaštela Placom do iznad franjevačke crkve, odakle dalje će se svodovi graditi na pilastrima. Tufa (sadre) će trebati velike količine za izgradnju svodova. Cijeli taj materijal, ili barem djelomično, ima da se pripremi do konca veljače, kako bi se prvog ožujka moglo započeti zidanjem. Obzirom na to, da je u Stonu bilo malo kamenara (klesara), mora se naći načina da se dobove i pošalju u Ston.²³⁶

I u 1447. godini vijeća se o Stonu i određuju radovi. Dvadesetitrećeg svibnja Vijeće umoljenih primilo je i izglasalo izvještaj nastojnika, koji su bili poslani u Ston. Sam izvještaj bio je napisan u posebnoj knjižici te nije uveden u knjige zapisnika Vijeća i nije nam se sačuvao. Imao je trideset točaka, od kojih je primljeno i potpisano dvadeset i devet; jedna, i to dvadesetideveta odbijena je.²³⁷ Istog dana odloženo je rješenje o početku tih radova, dok nastojnici ne donesu pismeni izvještaj, koji su radovi nepotrebni.²³⁸

Dvadesetog lipnja ovlašten je Rektor i Malo vijeće, da naredi nastavak gradnje zida u Stonu, počevši od ribarnice do ugaone utvrde kod franjevaca prema naprijed rečenom izvještaju nastojnika; osim toga da naredi dizanje zemlje iz predzida Velikog kaštela, a sam kaštio da dadu popraviti prema citiranom izvještaju.²³⁹

Osam dana kasnije opet se vijeća o radovima u Stonu, te je zaključeno, da Rektor i Malo vijeće izrade odluku i predlože Velikom vijeću.²⁴⁰ Ta važna odluka nije ubilježena u knjizi zapisnika Malog vijeća, a od knjige zapisnika Velikog vijeća za tu godinu postoje samo dva lista, te ta važna odluka više ne postoji.

Šestog rujna ovlaštenu su Knez i činovnici radova u Stonu, da zidaju na onim mjestima, gdje je pripremljeno kamenje, te da se radi do konca listopada.²⁴¹

Potkraj veljače 1448. godine zaključilo je Malo vijeće, da se ploča pod kule, u kojoj je stanovao kaštelan Malog Stona.²⁴² O toj

²³⁵ Ibid. f. 49'.

²³⁶ Cons. Rog. 10. f. 52'.

²³⁷ Ibid. f. 99'.

²³⁸ Ibid. f. 100'.

²³⁹ Ibid. f. 108'.

²⁴⁰ Ibid. f. 110'.

²⁴¹ Ibid. f. 123'.

²⁴² Min. Cons. 11. f. 172.

kuli vijeća se i u Vijeću umoljenih 19. srpnja, kad je određeno, da se gornja vrata kule naprave tako, da odgovaraju hodniku gradskog zida.²⁴³ Kula, o kojoj je ovdje riječ, bila je istočna kula sjevernog gradskog zida Malog Stona, koja je i nakon izgradnje kuće za stan kaštelana odnosno kapetana Malog Stona ostala sastavni dio tog stana. Stan kapetana Malog Stona bio je naslonjen na gradski zid iznad slanice (magazina soli), a protezao se od te kule prema istočnom zidu gradića. Tu kulu je austrijski erar 1861. prodao Marinu Banduru iz Stona, a kasnije je pregrađena u običnu stambenu kuću tako, da se i ne opaža, da je bila gradska kula.

Jedanaestog ožujka određena su dva malovijećnika, da kupe od Marina Bunića 10.000 komada tufa za radove u Stonu stime, da uvjeti i cijene budu što povoljniji za općinu.²⁴⁴

U početku svibnja te godine Veliko vijeće je izglasalo zakonsku odredbu o činovnicima radova u Stonu. Prema toj odluci trebalo je da se osim dvojice činovnika za administraciju, kojima bi se u spornim pitanjima kao treći pridružio Knez stonski, šalju još dvojica vlastele kao činovnici isplate, stariji od 30 godina, a kao treći bio je stonski kaštelan. Dužnost njihova pisara imao je vršiti kancelar stonski. Sva četiri činovnika radova, t. j. i oni za administraciju i oni za isplate morali su se mijenjati u dežurstvu, te su vršili ulogu dežurnih oficira Stona. Onaj, na kome je bio red, morao je voditi računa o stražama i ophodnjama i ostati u Luži (glavnoj straži) barem do dva sata ujutro.²⁴⁵

Dvadesetišestog ožujka 1449. godine zaključeno je u Vijeću umoljenih, da se piše činovnicima radova u Stonu, da uzmu u rad kulu u Dolini i druge potrebne gradnje bez obzira na protivne zaključke.²⁴⁶ Dvadesetog svibnja ponovo se vijeća o toj kuli, te je zaključeno, da se povisi za tri sežnja, a u svemu drugom da se postupi prema odluci petorice nastojnika iz 1447. godine.²⁴⁷ Kula Dolina je visoka četverouglasta kula na Velikom zidu odmah ispod tvrđave Korune. Ona je i danas prilično sačuvana, samo su joj razrovani uglovi od onih, koji su kralji kamenje za svoju privatnu upotrebu.

Potkraj lipnja naređeno je činovnicima stonskih radova, da krečom i kamenjem, koji se nalazi na Pozvizdu, naprave predziđe istoimene tvrđave,²⁴⁸ a u početku rujna ovlašćuju se, da poprave njenu kulu.²⁴⁹

Istog dana odobreno im je, da za popravak česme zvane »Ok« mogu osim već odobrenih dvadeset perpera potrošiti još petnaest.²⁴⁹ Spomenuta česma je zapravo sakupljač vode, iz kojeg je proveden vodovod za česmu u Stonu. S ove česme se i dandanas cijeli Ston snabdijeva pitkom vodom.

Do te godine je zapovjednik posade na tvrđavi Pozvizdu bio jedan od članova njene posade, i to najstariji po godinama, a u toj

²⁴³ Cons. Rog. 10. f. 211.

²⁴⁴ Min. Cons. 11. f. 181.

²⁴⁵ Liber Viridis Cap. CCCLII.

²⁴⁶ Cons. Rog. 11. f. 56.

²⁴⁷ Ibid. f. 73.

²⁴⁸ Min. Cons. 12. f. 88'.

²⁴⁹ Ibid. f. 106.

godini određen je posebni zapovjednik sa nazivom glavar, i to u osobi pučanina Danka Nikšića sa mjesečnom platom od 20 perpera.²⁵⁰

Oko sredine travnja 1450. godine Vijeće umoljenih ovlastilo je Rektora i Malo vijeće, da razgovaraju s Menčetićima i s Lukarevićima za otkup jedne stambene zgrade u Malom Stonu.²⁵¹ To je učinjeno, da bi se pronašao bolji stan za kaštelana, odnosno kapetana Malog Stona, koji je, kako smo vidjeli, stanovao u jednoj gradskoj kuli. Kuća je kupljena od Menčetića, što nam potvrđuje zaključak Malog vijeća od 28. kolovoza, koji određuje da se napravi svod u općinskoj kući u Malom Stonu, koja je kupljena od Menčetića.²⁵² U nacrtima Malog Stona iz godine 1358. i 1393. kod sjeveroistočnog ugla grada nalaze se čestice Menčetića, a baš na tom mjestu bila je kuća kapetana Malog Stona. (Vidi plan 7).

Dvadesetčetvrtog travnja imenuju se dva posebna providnika za Ston. a stonski knez morao je igrati ulogu trećega.²⁵³ U Dubrovniku, kao i u Veneciji, providnici su imali velike funkcije. U Veneciji su osim providnika republike bili i providnici na čelu pojedinih pokrajina. U Dubrovniku su bila tri providnika grada odnosno Republike, koji su pazili na zakonitost pojedinih odluka i zaključaka. Određivanje ovih posljednjih providnika za Ston dokazuje nam, koju je Republika važnost pridavala ovom gradu svoje male države.

Osmog lipnja vijećano je o uklanjanju nekih kuća, koje su bile u blizini zapadnih zidina Stona, a koje su smetale njihovoj izgradnji. Zaključeno je, da se prije procijene.²⁵⁴ S time je izbilo pitanje vlasnosti zemljišta uz gradske zidine, te je Vijeće umoljenih naredilo, da kako oni, koji su dionici tog zemljišta, tako i oni, koji ta zemljišta prodaju, moraju se zakleti da dotično zemljište nije već procijenjeno i otkupljeno od države. Istodobno je zaključeno, da se piše providurima Stona, da procijene zemljišta sa zapadne strane grada unutar zida i izvan nje ga prema obronku Pozvizda i da izvijeste Vijeće umoljenih. Ta procjena, koju će oni sa stonskim knezom izvršiti prema svojoj savjesti, bit će nakon izvještaja pravovaljana i konačna.²⁵⁵

Potkraj studenoga zaključeno je, da se pokrije ugao tvrđave Korune, gdje je bilo namješteno zvono, i u tu svrhu se može potrošiti do 50 perpera, a oko mjesec dana kasnije zaključeno je, da se za gornji rad potroši 30 perpera.²⁵⁶ Ugao, o kojem je ovdje riječ, jest sjeveroistočni ugao tvrđave. S tog ugla, koji je kao i sjeverozapadni podignut u obliku kule, vidi se glavna kula Velikog kaštela, te je na njemu bila stražara odnosno signalna stanica, koja je mogla korespondirati sa Pozvizdom i Velikim kaštelom. Na tom uglu strši i sada stari polusrušeni krov, naravno, ne iz vremena prvog njegova pokrivanja.

²⁵⁰ Cons. Rog. 11. f. 137' i 140.

²⁵⁴ Ibid. f. 203'.

²⁵¹ Ibid. f. 180'.

²⁵⁵ Ibid. f. 207'.

²⁵² Min. Cons. 12. f. 144.

²⁵⁶ Min. Cons. 12. f. 206'.

²⁵³ Cons. Rog. 11. f. 183.

U 1451. godini Dubrovčani vode rat sa Hercegom Stjepanom Kosačom radi Konavala. Uslijed toga naoružavaju i Ston te pojačavaju straže u njemu. Već u početku godine Malo je vijeće ovlástilo činovnike gradnje u Stonu, da mogu potrošiti do 30 perpera, da se naprave drvene ograde s unutarnje strane obilaznih hodnika zidina Velikog kaštela, Korune i Malog Stona.²⁵⁷ Oko sredine ožujka naređeno je istim činovnicima, da moraju završiti krov nad uglom tvrđave Korune i u tu svrhu da mogu potrošiti još 40 perpera.²⁵⁸

Devetnaestog ožujka određena su trojica vlastele sa zadatkom, da izrade odluku o čuvanju zidina Stona.²⁵⁹ Nakon 5 dana Vijeće umoljenih je primilo i potpisalo tu odluku. Prema toj odluci Knez i činovnici stonski imali su naći 40 za oružje sposobnih ljudi u Stonu sa platom po 3 groša na dan. Oni su bili obvezani, da po danu i po noći budu u Stonu. Jedan dio imao je noću stražariti na zidinama, a drugi vršiti ophodnje. Svakog jutra su morali biti isplaćeni, a morali su ostati na toj dužnosti 15 dana. Poslije 15 dana Knez je imao pronaći nove ljude ili obnoviti pogodbu sa starima. Tako se imalo nastaviti od 15 na 15 dana. Na straži je imao biti naoružani brigantini i naoružana lađa.²⁶⁰

Radi obrane Stona i sprečavanja prijelaza kod Broca poduzimaju se potrebne mjere. Ovlašten je knez, kapetani i savjetnici desetina, da mogu utvrditi Broce usuho građenim zidom, posjeći stabla na jednoj i drugoj obali i sve predvidjeti, što je potrebno za obranu.²⁶¹ Šesnaest dana nakon tog ovlaštenja, to jest 18. srpnja, na temelju izvještaja Stjepana Zamanje naređeno je, da se posijeku sva stabla kod Broca sa strane kopna (t. j. pod Supavlom). To naređenje moglo se izmijeniti samo sa dvije trećine glasova Vijeća umoljenih. Tog dana još je zaključeno, da se uzme za općinu zemljište kod Broca sa strane kopna uz naplatu ili uz zamjenu. Čim se pak stabla posijeku, da drvo moraju odmah i odnijeti osobe, koje žele da ga uzmu.²⁶² Osmog studenoga određena su petorica vlastele, da procijene naprijed rečeno zemljište kod Broca.²⁶³

Dvadesetog srpnja zaključeno je, da se prema traženju iz Stona sagradi jedna toreta na Brocama.²⁶⁴

U Ston je za neko vrijeme bio poslat i Julijano de Fano, jedan od zapovjednika talijanskih plaćenika, koje su Dubrovčani bili unajmili radi rata u Konavlima. Desetog listopada Vijeće umoljenih ovlástilo je Kneza, kapetana, savjetnike u Stonu i Julijana de Fano, da mogu zidati i popravljati kako nađu za shodno.²⁶⁵ Tri dana kasnije proširuje im se to ovlaštenje na osnovu njihova izvještaja, i to, da od njih pregledane i ispitane dijelove stonskog Velikog zida mogu povisiti prema svom nahodanju i kako su u izvještaju javili, ali uvijek po savjetu Julijana de Fano. Dijelovi, koji su se imali povisiti, bili su: zid od treće do četvrte kule i od četvrte do pete i od ugla zvanog Lastva prema Stonu.²⁶⁶

²⁵⁷ Ibid. f. 217.

²⁵⁸ Ibid. f. 229'.

²⁵⁹ Cons. Rog. 12. f. 32'.

²⁶⁰ Ibid. f. 36'.

²⁶¹ Ibid. f. 95'.

²⁶² Ibid. f. 106.

²⁶³ Ibid. f. 165'.

²⁶⁴ Ibid. f. 106'.

²⁶⁵ Ibid. f. 150'.

²⁶⁶ Ibid. f. 154.

Drugog svibnja 1452. god. naredilo je Malo vijeće, da se u Stonu moraju završiti započeti radovi na »Dolini«, te da se naprave kruništa, stepeništa i sve potrebno.²⁶⁷

Deset dana kasnije Vijeće umoljenih zaključuje, da se pošalje u Ston drvo, okovi i sve potrebno za izradu mosta, o kom se vijećalo. Određena su i tri činovnika sa dužnošću, da tu pošiljku izvrše.²⁶⁸

Petnaestog lipnja zaključeno je u Malom vijeću, da se obje kule Malog Stona popločaju opekama; dvije od kula tvrđave Korune da se presvode.²⁶⁹

Dvadesetidrugog lipnja zaključeno je u Vijeću umoljenih, da Rektor sa Malim vijećem piše Knezu, kapetanu i savjetnicima Stona, da naredi, da svi Malostonjani, koji imaju kuće unutar zidina gradića, moraju spavati u gradiću. Sutradan isto vijeće zaključuje, da se u Stonu za čuvanje zidina ostavi 100 plaćenih vojnika sa platom od 7 perpera na mjesec.²⁷⁰ Dan kasnije ovlašten je Rektor i Malo vijeće, da pribave novac za izgradnju lukova obilaznih hodnika i kruništa zapadnog zida grada Stona. Novac su mogli uzeti iz koje bilo državne blagajne osim one pozajmica, koje su se imale isplatiti u Dubrovniku.²⁷¹

Oko sredine srpnja vijeća se o nekom otvoru, koji se imao napraviti u stonskom zidu na mjestu, gdje je običavao sjediti Knez sa plemićima. Zaključeno je, da taj otvor bude širok 8 lakata.²⁷² Gdje je taj otvor bio, ne može se danas ustanoviti. Ni u jednom kasnijem zaključku vijeća nema ni pomena o tom otvoru. Također ga ne spominje ni opis stonskih utvrđenja iz druge polovine XIX. stoljeća.

Na temelju naređenja Vijeća umoljenih od 28. kolovoza,²⁷³ dana sedmog listopada donesena je odluka o radovima, koji su se imali izvršiti u Malom Stonu. Odluka određuje, da se uz obalni gradski zid, na odstojanju od 4 lakta (2.05 m.) sagradi zid, na koji će se nasloniti krovovi arsenala, koji su dotada bili naslonjeni na sam gradski zid. Ovaj novi zid imao je ići sve do starog zida, koji sa zapadne strane zatvara pristanište. Vrata u ovom starom zidu, koja su prolazila kroz arsenal, morala su se zazidati i otvoriti nova u produženju ulice, koja je imala nastati između gradskog zida i zida na koji će se nasloniti krovovi arsenala. Unutar grada, i to na slobodnom prostoru, gdje su bila vitla za istezanje brodova, imala se napraviti čatrnja. Ta čatrnja imala je biti tako napravljena, da ne smeta vitlima. Drvom, koje je ostalo od gradnje mosta u Stonu, imala se popraviti općinska kuća kupljena od Menčetića. Na obje kule grada imali su se postaviti krovovi.

U tvrđavi Koruni trebalo je popraviti krovove stana kaštelana, balistijera i admirala, a dvije od tri kule te tvrđave imale su se presvoditi sa dvostrukim svodovima i staviti na njih krovove. Krovovi su

²⁶⁷ Min. Cons. 13. f. 62.

²⁶⁸ Cons. Rog. 13. f. 8—8'.

²⁶⁹ Min. Cons. 13. f. 73'.

²⁷⁰ Cons. Rog. 13. f. 38—39.

²⁷¹ Ibid. f. 40.

²⁷² Cons. Rog. 13. f. 55.

²⁷³ Ibid. f. 77.

imali biti tako namješteni, da stražari budu sklonjeni i da voda ne ulazi u oružane, koje su bile u tim kulama. Čatrnja tvrđave imala se popraviti.

Od ugla na Velikom zidu zvanog Lastva prema Malom Stonu, gdje bude potrebno, imao se povisiti zid. Za to povišenje određeno je, da se povisi za visinu kruništa, t. j. da hodnik bude na visini gornjeg ruba dotadašnjeg kruništa.²⁷⁴

Za ovdje navedene građevinske radove može se i prema današnjem stanju utvrditi, da su stvarno bili izvršeni. Arsenal je udaljen od gradskog zida ulicom širokom 2 m. U produženju te ulice ostaci su gradskih vrata. Napravljena je (nešto kasnije, t. j. 1460.) velika čatrnja, iz koje se Malostonjani i danas snabdijevaju pitkom vodom. Dvije od 3 visoke uske kule Korune bile su s unutrašnje strane zatvorene zidom i dvostruko presvođene, a do god. 1860. imale su i krovove.

U pogledu vitala za istezanje brodova primjećujemo, da se i danas još vide otvori u gradskom zidu iza arsenala kroz koje su prolazili konopi.

²⁷⁴ Ibid. f. 92'—93.

Résumé

LES FORTIFICATIONS DE STON

Ston, sur la presqu'île de Pelješac, est sans doute un des plus intéressants objets de fortification ancienne en Yougoslavie.

Le long de l'isthme reliant la presqu'île de Pelješac à la côte, d'une baie à l'autre, s'étendent de hauts remparts garnis de tours quadrangulaires. Tout près du bout nord de cette longue enceinte, entourée de murailles, épaisses et délabrées, s'est blottie la petite ville de MALI STON, surmontée d'un fort ayant la forme d'une couronne (d'où son nom: Koruna.) Devant la ville s'étend un petit port rappelant par ses murs et sa jetée le port de Dubrovnik-ville. Au fond de la baie sud de Ston, accoudée à l'extrémité sud des remparts, est située la ville de VELIKI STON ayant la forme d'un pentagone irrégulier, protégé, à chacun des angles, par un fort solide. Edifiée d'après un plan établi d'avance, Ston est comptée parmi soidisant villes idéales au point de vue d'urbanisme. C'est la plus régulièrement bâtie de nos anciennes localités. L'angle sud-est de la ville est défendu par le plus solide des forts de Ston: Veliki Kaštio. Au sommet de la montagne, à mi-chemin des deux localités, s'érige la forteresse de Pozvzd, d'où deux murs se détachent la reliant aux remparts et à la ville de Ston, si bien que toute la partie sud de la montagne est ceinte de murailles. Devant la ville s'étendent de vastes marais salants, bien connus au Moyen âge, et d'où l'on extrait aujourd'hui encore du sel marin.

Toutes ces fortifications ont été construites par la République de Dubrovnik. On les a commencées en 1333, c'est-à-dire immédiatement après la cession à la République, moyennant un tribut annuel, de Ston par l'empereur serbe Dušan et le ban de Bosnie Stjepan Kotromanić.

On construit d'abord le grand mur reliant entre elles les deux baies de Ston, si bien que personne ne pouvait passer de la côte sur la presqu'île sans être aperçu. Aussitôt après, en 1335, on établit un plan de construction des habitations dans les deux localités. Puis on élève la partie ouest de l'enceinte de Mali Ston. En 1347, on bâtit le fort de Koruna et on délibère sur la construction de Veliki Kaštel qu'on commence à bâtir en 1357. En même temps, on décide un prolongement de 360 m environ de la grande muraille le long de la côte du canal de Ston pour abriter les salines de toute possibilité d'attaque venant de la terre ferme.

Après la libération définitive, en 1358, de Dubrovnik de la domination vénitienne, on construisit les remparts nord de Mali Ston. La minuscule ville fut par là entièrement ceinte de murailles. La même année, on commença l'exécution du plan d'urbanisme dans la première partie de la ville de Veliki Ston. En 1370, ce fut le tour du reste de la ville. Dès 1393, on commence à discuter sur la nécessité d'encercler de remparts toute la ville de Ston, mais ce n'est qu'en 1402 que cette décision fut prise. Les travaux commencèrent cinq ans plus tard. D'après le plan primitif, on devait ceindre de murailles toute la partie sud de la montagne. On éleva d'abord la muraille sud devant la ville, puis on commença à bâtir vers le haut de la montagne et le fort de Pozvzd. Les travaux progressaient avec lenteur vu les difficultés du terrain fait pour la plupart de rochers

escarpés et peu accessibles ce qui exigeait l'emploi des hommes pour le transport du matériel. Au temps de la chute de Constantinople, en 1453, les travaux n'étaient pas encore terminés.

La construction de cet intéressant objet de fortification moyenâgeuse, l'auteur l'a illustrée par l'inclusion dans le texte de plusieurs plans et par la publication de nouveaux documents d'archives remontant jusqu'au milieu du XVe siècle. Dans la seconde partie de cette étude, qui paraîtra dans le prochain numéro des »Annales«, il parlera de l'achèvement de ces fortifications ainsi que de l'organisation du système de guet et d'armement en vigueur à Ston jusqu'à la chute de la République en 1808. Puis il traitera des modifications subies, au cours des siècles, par les remparts de Ston, jusqu'aujourd'hui où l'on procède à leur reconstruction.